

BALATONI EMLÉKEINK

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi Gyűjteményének balatoni műtárgyai

Az elmúlt évek muzeológiai törekvései, nevezetesen a múzeumi gyűjtemények, mint a világ megismerése-megismertetése céljából létrejött tudományos források, egyben absztrakciók¹ történetének és összetételének feltárására tett kísérletek, felhívták a figyelmet a gyűjtemények kritikai szemléletének fontosságára.² Várhatóan izgalmas, részleteiben talán meglepő, de a gyűjtemény jövőjére nézve feltétlenül hasznos tanulságokat eredményez majd a Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi Gyűjteményének tervezett³ gyűjteményismertetője is. Jelen tanulmány e leendő nagyobb szabású áttekintés előmunkálataként a gyűjtemény egy kis szeletének: a Balaton-partról származó tárgyaknak vizsgálatára vállalkozik. Az elemzés fő célja annak megállapítása, hogy a kiválasztott területről származó múzeumi tárgyak, mint valamely tudománytörténeti folyamat, egyéni tudományos megfontolás, illetve tudatosan irányított vagy esetlegesen alakuló terepmunka eredményei milyen képet közvetítenek a térségről. Választ keresünk arra a kérdésre is, vajon ez a kép mennyire van összhangban azzal az ismeretanyaggal, amelyet az érintett települések történetéről, népességéről, népi kultúrájáról más források és más módszerek segítségével feltárt a néprajztudomány, illetve a helytörténetírás. A kiválasztott tárgyak nyilvántartási adatainak összesítése és elemzése valamint a múzeumtörténeti adattári anyag és a szakirodalom áttekintése nyomán kirajzolódik az is, milyen szerepet játszott a vizsgált térség és az onnan származó műtárgyállomány a múzeum tudományos koncepciójában az intézmény fennállásának száz esztendeje alatt.

Meddig ér a Balaton?

A vizsgálat leginkább problematikus pontja a vizsgálandó települések körének kijelölése volt, hiszen a néprajzi irodalom korántsem ad egyértelmű eligazítást

atekintetben, vajon meddig is húzódik (néprajzi-kulturális értelemben) a Balaton partja. Míg Jankó János, a térség első néprajzi összefoglaló művének szerzője a „Balatonmelléket” a Balaton víztükrében osztozó települések körében határozta meg, addig a későbbi szerzők, így például a Malonyay-sorozat Balatonmelléke fejezetét író Sági János, valamint a szintén Balatonmellék címmel kismonográfiát megjelentető Vajkai Aurél igen tágan és meglehetősen következtlenül értelmezik a vizsgálatuk tárgyát jelentő területet.⁴ A terület körülhatárolásával kapcsolatos bizonytalanságokat kitűnően jellemzi Vajkai dilemmája, aki mind a – már Jankó által is kibővíteni kívánt – szűkebb, mind a tágabb (minden „Balaton” előtagú községet magába foglaló) értelmezés mellett sorakoztatott fel érveket. Végül saját belső vitáját „*az elemek kisugárzására*” hivatkozva oly módon zárta le, hogy „*jellegzetes Balaton melléki néprajzi egységként*” nagyjából a „*műtörténészek által tárgyalt területet*” vette alapul.⁵ A Tapolcától Ságvárig terjedő terület „néprajzi egységét” azonban már az északi és a déli part kulturális különbségeiről és a Balaton elválasztó szerepéről tanúskodó adatok is igencsak kétségessé teszik – ezen adatok számát egyébként maga Vajkai is szaporítja különböző tanulmányaiban.

Hasonlóan tisztázatlan, s így a különböző céllal indított kutatások számára igen jótékonyan bizonyuló meghatározás a „Balaton-felvidék” irodalmi eredetű fogalma is, amelynek használatát Filep Antal szerint elsősorban idegenforgalmi szempontok indokolják⁶, de amely – jobb híján – a Laczkó Dezső Múzeum kiállításainak és kiadványainak is kedvelt fogalma. A „*Bakony–Balaton-felvidék*” szópár együttes szerepeltetése általában arra utal, hogy az adott vizsgálat vagy kiállítás földrajzi értelemben Veszprém megye egész területére kiterjed, s így a Balaton-felvidék valójában a Bakony földrajzi-néprajzi egységébe nem illeszthető falvakat vagy jelenségeket jelöli Sümegtől egészen

Somlóvásárhelyig. (Lásd például a Városlőd, Kossuth u. 57. sz. épületet, mint Balaton-felvidéki népi műemléket.)⁷

Nem vitatva, hogy a Dunántúl e Balatontól északra eső területének tárgyi kultúrájában számos közös jegy mutatkozik (kőépítkezés, intarziás keményfa bútorok használata, kisenemesi viseleti darabok stb.), jelen vizsgálat földrajzi határainak kijelölésekor – az eddigiekben vázolt példánál nem kevésbé önkényesen – a Balaton menti életformát, tárgyi világot mint a tó (a víz és a vízpart) közvetlen közelsége által befolyásolt kulturális formációt kívánom értelmezni, annak történeti változásain keresztül. A Balaton-melléki lakosságnak a Balatonhoz fűződő közömbös viszonyára vonatkozó megfigyelés Jankó műve óta toposzként vonult végig a Balaton környékével foglalkozó irodalmon, eleve megkérdőjelezve a tóparti települések környező falvaktól elkülönítetten történő vizsgálatának létjogosultságát. Emellett a századfordulótól, de legkésőbb az 1930-as évektől jelentőssé váló idegenforgalom is hozzájárult a közvetlen part menti települések átalakulásához, s így közvetve a balatoni „háttértelepülések”, a sok archaikumot őrző szőlőhegyek, az elzártabb Káli-medence és Pécselyi-medence balatoni tájként való felértékelődéséhez.

A közvetlen part menti falvak és városok azonban az elmúlt évszázadban éppen az idegenforgalom korai jelenléte, a helyi lakosság és a nyaralók időszakos együttélése, kulturális kölcsönhatásai révén nyertek a Balaton környékének más településeitől némileg elütő arculatot. Jankó kételyei ellenére már a hagyományos helyi népi kultúra egyes – vízhez köthető – elemei, így a halászat, a nád- és gyékényaratás, a jégvágás, homokgyűjtés, sőt a fürdőzés és az állatfürösztés stb. révén az idegenforgalomtól még érintetlen életforma és gazdálkodás is mutat fel olyan jegyeket, amelyek indokoltá teszik e falvak külön vizsgálatát. Áttekintésünkben tehát a Néprajzi Gyűjtemény azon műtárgyait vesszük számba, amelyek a készítés, a használat vagy a gyűjtés helyét tekintve közvetlenül valamely tóparti településhez köthetők.

A tárgyak körének behatárolásakor további problémát jelentett a szőlőhegyek kérdése, amelyek a Fűzfői-öböltől egészen Keszthelyig övezik a tó északi partját. A szőlőhegyeknek ugyanis általában csak egy része tartozik a part menti községhez, míg a hegy derekától felfelé eső rész már valamely följebb fekvő Balaton-felvidéki falu tulajdona. (Pl. az Örvényes-Akali feletti hegyekben a vászolyiak és vöröstóiak szüretelnek.) Mivel „a Balaton mellékén a falvak lakóinak legalább kétharmad része szőlőtulajdonos”⁸, s jelentős a szőlőbeli állandó lakhelyként szolgáló présházak száma is, a

szőlőhegyek építésze és tárgyi világa természetesen szerves részét alkotja a hozzájuk tartozó falvak kultúrájának. Ugyanakkor a hegyközségek sajátos jogállása, a bebírók nagy száma, a gyakori tulajdonosváltások, a nyaralóként és „*családi arcképek, biedermeier bútorok és ritka iparművészeti emlékek bizományi áruházaiként*”⁹ is funkcionáló úri villák-présházak jelenléte önálló arculatú külön életvilágokká avatja a szőlőhegyeket, amelyeknek tehát teljesen külön kezelése is indokolt volna. Ráadásul a faluhoz való nyilvánvaló kapcsolódás mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni azt az egységet sem, amelyet az egymástól viszonylag távolabb fekvő szőlőhegyek alkotnak – legalábbis az építészet és a szőlőművelő eszközök területén. A Veszprém megye déli részének szőlőhegybeli építményeit két évtizeden keresztül kutató Vajkai Aurél például 10–15 kilométer szélességben állapítja meg azt a sávot, amely sajátos módon éppen formagazdag építészeti megoldásaival alkot egységet a távolabb fekvő, egyszerűbb és egyező típusú présházakkal-pincékkel tarkított szőlőhegyekkel szemben.¹⁰ A Balatontól mindössze néhány kilométernyi távolságban fekvő szőlőhegyek (pl. Dörgicse, Balatonszőlős) építményeiből származó tárgyak vizsgálatba történő bevonása mellett is szólnak tehát érvek, ám a leltárkönyvi adatok esetlegessége, hiányossága, pontatlansága miatt sok esetben lehetetlen vagy csak a véletlen (azonosítható fotó vagy adattári-múzeumtörténeti dokumentum) segítségével lehet megállapítani, vajon az adott tárgyat pincében, présházban vagy a falusi lakóházban lelte-e a gyűjtő.

Fenti megfontolások értelmében a továbbiakban a jelenleg¹¹ vízparti területet birtokló településeken gyűjtött és/vagy ott használt, illetve készített tárgyakat vesszük szemügyre, kiegészítve azokkal a gyűjtésekkel, amelyek minden kétséget kizáróan közvetlen a tóra néző szőlőhegyeken (Badacsony, Szentgyörgy-hegy stb.) zajlottak.

Az e meghatározásnak megfelelően „balatoninak” minősülő helyszínek tehát, amelyeken 1903 és 2003 között később a néprajzi gyűjteménybe kerülő tárgyakat gyűjtöttek vagy vásároltak, a következők: Balatonfőkajár, Balatonkenese, Balatonfűzfő, Vörösberény, Balatonakali, Balatonalmádi, Káptalanfűred, Alsóörs, Felsőörs-Kishegy, Felsőörs-Öreghegy, Lovas, Paloznak, Csopak, Balatonkövesd, Balatonarács, Balatonfűred, Tihany, Aszófő, Örvényes, Balatonudvari, Balatonakali, Zánka, Zánka-Hegyesű, Balaton-szepezd, Révfülp, Ábrahámhegy, Badacsonytomaj, Badacsony, Szigliget, Szentgyörgyhegy, Balatongyörök, Balatonszabadi (Fokszabadi), Balatonkiliti, Balatonlelle, Siófok.

A tó déli partján fekvő települések közül három (Siófok, Balatonszabadi, Balatonkiliti) 1949-ig, az enyingi járás egy részének elcsatolásáig tartozott a múzeum gyűjtőkörébe. A II. világháború előtt bekerült 17 darab tárgyat (Siófokról pl. mindössze egy darab szőlőmetszőkés származik!) érdemes külön kezelni, hiszen származási helyük csupán a múzeum fennállásának első felében volt-lehetett a megyében tevékenykedő néprajzkutatók és múzeumőrök látókörében. A harmadik község korábban sem tartozott Veszprém megyéhez: a balatonlellei kulacs 1981-ben ajándékként került a múzeumba – egyéb adatot nem tartalmaz a leltárkönyv. Jelenleg mind a négy település Somogy megyéhez tartozik.

Az északi parton fekvő, jelenleg Zala megyéhez tartozó, közigazgatásilag korábban Vonyarcvashegy társ-községeként tartott Balatonyörök 1950 és 1979 között ugyan Veszprém megyei község volt, de a keszthelyi Balatoni Múzeum gyűjtőkörébe tartozott. Tárgygyűjtés azonban ebben az időszakban nem folyt, mindössze 1989-ben került be 51 db tárgy a néprajzi gyűjteménybe, ezeket azonban, tekintettel a „használat helyére”, bakonyszúcsi tárgyegyüttesként kell kezelnünk.

A mai Veszprém megyéhez, tehát a múzeum mai gyűjtőköréhez tartozó falvakból származó műtárgyak száma több mint 1000 darab, azaz a néprajzi gyűjtemény mai állományának nagyjából 5%-a. (A számok hozzávetőlegesek, hiszen a leltárkönyvben és leíró kartonokon szereplő adatok nem mindig teszik lehetővé a származási hely pontos meghatározását. A „balatonmelléki villából”, a „Szepezd környékéről” és ezekhez hasonló meghatározással mintegy 20 darab tárgy szerepel a leltárkönyvben, míg a „BIB gyűjtés” címkével szereplő tárgyak (38 db) származási helye csak gyaníthatóan Tihany, mivel teljes biztonsággal nem állapítható meg.)

A gyűjtés helye

A „gyűjtés helye” tekintetében megbízhatóan adható tárgyak első ránézésre elég jól lefedik a Balatonparti települések körét. A megyei múzeum gyűjtőterülete összesen 225 település bel- és külterületére terjed ki, amelyből 22 önálló község, illetve város található a Balaton partján, s ezek között mindössze három olyan település van, amelyből egyetlen tárgy sem került a múzeumba: az 1961-ben önállóvá vált Balatonvilágos, valamint Balatonrendes és Balatonederics.¹² Ez utóbbi kettőt 1950-ben csatolták Veszprém megyéhez, de 1979-ig a keszthelyi Balatoni Mú-

zeum gyűjtőkörének része volt, s nagy távolságban lévén a megyeszékhelytől, 1979 után sem tartozott a népszerű gyűjtési helyszínek közé. A gyűjtési helyszínek köre ennél természetesen szélesebb, hiszen felöleli a korábban önálló, de mára valamelyik nagyközségbe vagy városi rangot nyert településbe olvadt hajdani falvakat is, mint Balatonkövesd (ma Csopak része) vagy Arács (ma Balatonfüred része) stb.

Az egyes településekről begyűjtött tárgyak mennyisége igen nagy szórást mutat. Míg Örvényes és Badacsonytomaj paraszti tárgyi kultúráját mindössze egy-egy tárgy (egy 1952-ben vásárolt szőlőpréscsavar, illetve egy 1959-ben vett kádárgyalu) képviseli, addig Zánkáról 141, Tihanyból 171, Révfülöpről pedig 206 tárgy került a múzeumba. (Lásd az 1. táblázatot.)

1. táblázat

<i>Gyűjtés helye</i>	<i>Tárgyak száma</i>	<i>Gyűjtés helye</i>	<i>Tárgyak száma</i>
Révfülöp	209	Balatonkenese	20
Tihany	171	Balaton melléki villa	20
Zánka	141	Balatonfőkajár	17
Paloznak	89	Balatonfüred	12
Lovas	54	Balatonarács	11
Alsóörs	51	Balatonudvari	9
Badacsony	50	Csopak	9
Káptalanfüred	39	Kövesd	4
Balatonalmádi	39	Aszófő	3
Szigliget	38	Balatonfüzfő	3
Felsőörs-Szőlőhegy	34	Szentgyörgyhegy	2
Balatonakali	27	Badacsonytomaj	1
Vörösberény	24	Balatonszepezd	1
Ábrahámhegy	20		

A mennyiségi mutatók azonban nagyon különböző tartalmakat és minőségeket rejthetnek. A tihanyi együttes java részét azok a tárgyak alkotják, amelyek nagyjából egy időszakra (1964 és 1966 között), meghatározott céllal válogatva (a készülő tájház berendezésére) kerültek a múzeum tulajdonába, és ha az egyes darabok életére vonatkozóan nem is rendelkezünk túl sok információval, a gyűjtők és leltározók¹³ a legtöbb esetben rögzítették, hogy kizárólag helyben használt, sőt nem egy esetben helyben készített tárgyról van szó. Ezzel szemben a révfülöpi 207 darab tárgyat három tárgyegyüttes alkotja: egy 198 darabból álló – nagyrészt Nyárádról, kisebb részben a Sárközből és Ormánságból származó – textilgyűjtemény¹⁴; az államosításkor bekerült két darab cserépbögre, valamint néhány Kertán készült gyermekjáték. A lokális népi kultúra szempontjából teljességgel érdektelen, ám a település történetéről és jellegéről igencsak szemlé-

letesen árulkodó tárgyakról van tehát szó: a Kővágó-örs gyéren lakott pusztájából villateleppé fejlődött község arculatát a mai napig a gyakorta magánmúzeumként (is) funkcionáló, rendkívül összetett tárgyi világokat rejtő nyaralók határozzák meg. A hajdani arisztokrácia balatoni villáinak, a polgári középosztály, a fővárosi és vidéki értelmiség nyaralóinak, ritkábban prэшázainak berendezéséről, az 1930-as évek népies divatja hatására kialakult magángyűjteményekről több más balatoni tárgye gyűttes is árulkodik. Ezek közé tartozik Forrai István budapesti ügyvéd, káptalanfüredi nyaralótulajdonos adatolatlan textilgyűjteménye¹⁵, valamint az 1952-ben államosított villák berendezésének egy része.

Ez utóbbi tárgyak a vizsgált anyag legproblematikusabb részét jelentik, hiszen rendkívül kevés információ maradt fenn róluk. Az 1952. évi 4. törvénycikk alapján zár alá vett épületek műtárgyállományának felmérését, leltárba vételét, majd beszállítását Vajkai Aurél, a múzeum akkori vezetője végezte, eleinte felsőbb utasításra (4. ábra), később – látván a magára hagyott értékek veszélyeztetettségét – saját kezdeményezésre. A megye egész területére kiterjedő államosítás több Balaton-parti villát is érintett, amelyekből elsősorban a berendezési tárgyakat és a jelentősebb magángyűjteményeket tartotta megőrzésre érdemesnek Vajkai. A tárgyakat három részre osztotta: a bútort, az étkészleteket és egyéb iparművészeti tárgyakat a iparművészeti gyűjteménybe, a fotóalbumokat az adattárba, míg a textilek, népi kerámiák, borászati eszközök a néprajzi gyűjteménybe kerültek. A leltározás rendkívül hiányosan történt: a néprajzi leltárkönyvbe került 90 tétel közül húszról mindössze annyi információ van, hogy „Balatonmelléki villából” származnak. 70 tárgy esetében a település neve van feltüntetve (Révfülöp, Szigliget, Badacsony vagy Ábrahámhegy), és mindössze 13 db ábrahámhegyi és 2 db badacsonyi szőlészet-borászati tárgyról derül ki, hogy „államosított pincéből” került a múzeumba. A valahai tulajdonos neve mindössze 6 tárgynál van feltüntetve¹⁶, az azonos településnévvel szereplő tárgyakról viszont egyetlen esetben sem derül ki, vajon egy vagy több tulajdonosuk volt-e korábban, ami szinte lehetetlenné teszi e tárgye gyűttesek rekonstrukcióját. A leltározás e hiányosságait magyarázhatjuk egyfajta politikai „szeméremmel” (a megszerzés módja rovatban mindössze ennyi áll: „1952.4. tc”), de nem kizárt az sem, hogy a néprajzi gyűjteménybe kerülő tárgyakat Vajkai mindössze az iparművészeti gyűjtemény jelentős és értékes tárgye gyarapítása melléktermékének tekintette. Az államosítás sajnos kevés használható konkrét adatot tartalmazó korabeli hivatalos levelezéséből azonban

kiderül, hogy – mivel a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MOK) sem elég kiszállási időt, sem elég munkaerőt nem hagyott jóvá a feladat teljesítésére¹⁷ – a beszállítás 1954 őszéig, a leltározás pedig 1955 végéig elhúzódott és több részletben történt, ami szintén okozhatta a tárgyakhoz köthető adatok feledésbe merülését.

A MOK Nyilvántartási Osztályával történt levelezésben több „zár alá vett bérház” korábbi tulajdonosának neve is felbukkan, ezek közül azonban teljes bizonyossággal csak néhány azonosítható a balatoni villatulajdonosokkal. Így bizonyosan az államosított épületek között volt a révfülöpi Sontágh-nyaraló, a szepezdi Sebestyén-villa¹⁸, Szoba Árpádné ábrahámhegyi, valamint Bideskuthy Sándor révfülöpi háza. Ez utóbbi épületből került a múzeumba az a Bideskuthy-gyűjtemény, amelyről Vajkai részletesebb leírást is ad a védetté nyilvánítást, majd elszállítást sürgető levelében.¹⁹ Ez a gyűjtemény több tengerentúli, „ egzotikus” különlegesség és fegyver mellett „5–6 faragott népi széket, 100 db népi textilt, kb. 40 darab erdélyi habán népi cserépkorsót és 70 db különböző kést (köztük népi faragott nyelvű bicskákat)” is tartalmazott. A gyűjtemény sorsa ismeretlen, mindössze feltételezni tudjuk, hogy a néhány darab erdélyi bokály, és a magyar nyelvterület legkülönbözőbb népcsoportjaitól származó viseleti darabok és hímzsminták talán e gyűjtemény darabjai lehetnek.

Külön figyelmet érdemel az államosított pincéből begyűjtött tárgyak együttese, hiszen itt a gyűjtő szakmai érdeklődéséhez igen közel álló témáról van szó. Vajkai Aurél a II. világháború előtt már gyakornokként is gyűjtött szőlőművelő és borászati eszközöket a Balaton térségében (Felsőörsön, Tihanyban, Kenesén és Csupakon), majd 1938-ban publikálta is ez irányú kutatásainak eredményeit.²⁰ 1952-ben az államosított úri pincékből elsősorban a paraszti bortermelésből ismert eszközöket hozott a múzeumba (tőtike, muszkoló, mustszűrő kosár stb.) – így az úri és paraszti pincék felszerelésének összehasonlítására nem ad lehetőséget ez az anyag. Itt érdemes rámutatni, hogy a szőlőhegyi építményekre irányuló későbbi – több összefoglaló tanulmányt és számtalan fotót eredményező – kiterjedő kutatásai során az „úri” és paraszti építményeket Vajkai mindvégig együtt tárgyalta, s e terepkutatások során tárgyakat is gyűjtött mindkét típusú helyszínről (többek között az Irgalmasrend csopaki pincéjéből is). E tárgyak száma azonban meglepően csekély, a kiszállások célja láthatóan nem a gyűjtemény gyarapítása volt. A kaposvári múzeumigazgatóval közösen végrehajtott szentgyörgyhegyi kiszállás célja például a „szőlőművelés TszCs kezén lévő

objektumok megtekintése volt” eredménye pedig az, hogy: „*tapasztalatcsere formájában megvitattuk a Balaton északi és déli része között fennálló mezőgazdasági, néprajzi és egyéb különbségeket*”²¹ E kirándulás eredményeként került a néprajzi gyűjteménybe 1953-ban egy szüreti rováspálca, valamint a Szentgyörgyhegyi Hegyközség pecsétnyomója.

A használat helye

A Balaton-parti községekből származó, néprajzinak minősített tárgyak tehát alapvetően két csoportra oszthatók: a helyi (általában paraszti) használatban lévő eszközök, illetve a különböző helyszínekről származó, valamely szervező elvnek vagy a véletlennek köszönhetően Balaton-parti nyaralóba vagy villába került, s valamilyen néprajzi szempontok alapján méltányolható tárgyak csoportjára. Bár e két, alapvetően eltérő tárgyi világ közös elemeket is tartalmazhat, sőt érdekes „hibrid” tárgyakat is eredményezhet (5. ábra), a „balatonmelléki” őslakosság tárgyi kultúrájáról természetesen az első csoportba tartozó tárgyak alapján kaphatunk képet. Lássuk tehát, milyen képet kínál e kultúráról múzeumunk!

Az 1. táblázatban szereplő gyűjtési helyszínekről származó tárgyak közel háromnegyedénél ismert a használat helye, további 142 tárgy esetében pedig nagy valószínűséggel egyezik a gyűjtés helyével, annak ellenére, hogy az erre vonatkozó információt a leltározók elmulasztották feltüntetni. (Az 1933-ban nyitott első néprajzi szakleltárkönyv, az ún. „képes leltárkönyv” például nem is rendelkezett ilyen rovatral, e tárgyak esetében mindössze a Szerzeményi Napló bejegyzései igazíthatnak el, rámutatva például, hogy a veszprémi Főszolgabírói Hivatal révén szerzett tárgyak valójában „*Keneséről elkobzott orvhalász szerzőszámok*”). Összesítve az adatokat, a 887 Balaton mentén gyűjtött tárgynak csupán mintegy háromnegyede (651 db) volt elsődlegesen Balaton-parti háztartásokban, gazdaságokban vagy halásztársaságoknál használt eszköz. E tárgyak körét bővítik azok a tárgyak, tárgye gyűttesek, amelyek nem a Balaton partján, hanem a megyében vagy a megyén kívül (így Nemesvámoson, Pesterzsébeten, Pápán, illetve Érden) bukkantak fel, de használatuk eredetileg valamely part menti településhez köthető. (1. ábra) Ez újabb 165 darab tárgyat jelent, amelynek nagy részét egy szepezdi volt kismemesi család hagyatékából származó gazdasági és háztartásbeli eszközök teszik ki.

Nem tárgyalom a „használat helye” szerint rendezett tárgyak között azokat a darabokat, amelyek a valójában sohasem voltak használatban: egyetlen igazi hasz-

nosítási terük a múzeum mesterséges világa volt. Az alkotás folyamatának lezárultával azonnal múzeumi tárggyá váló népi iparművészeti termékek (pl. a balatonfőkajári ifj. Nagy István faragványai) vagy a kifejezetten a muzeológus biztatására készült rekonstrukciók (pl. a tihanyi és balatonudvari népi játékok vagy a tihanyi tojásdíszítő pályázatra készült „művek”) tartoznak ebbe a körbe. E tárgyak esetében a készítés helye az egyetlen igazán fontos információ, amennyiben a rekonstrukció, a tárgy újraalkotásának folyamata valóban a helyi tudás rögzítésének tekinthető.

Így a használat alapján tárgyaink a következő balatoni települések kultúráját képviselik (2. táblázat):

2. táblázat

Gyűjtés helye	Tárgyak száma	Gyűjtés helye	Tárgyak száma
Balatonszepezd	158	Arács	10
Tihany	138	Csopak	10
Paloznak	95	Balatonalmádi	9
Zánka	83	Ábrahámhegy	7
Lovas	55	Balatonfőkajár	5
Felsőörs-Szőlőhegy	44	Aszófő	3
Alsóörs	38	Kövesd	2
Badacsony	31	Balatonudvari	2
Balatonakali	27	Szentgyörgy-hegy	2
Vörösberény	24	Szigliget	2
Balatonkenese	20	Zánka-Hegyesztű	2
„Balaton”	18	Badacsonytomaj	1
„Balaton-felvidék”	15	Balatonfűzfő	1
Balatonfüred	13	Örvényes	1

3. táblázat

Készítés helye	Tárgyak száma	Készítés helye	Tárgyak száma
Badacsony	34	Balatonfűzfő	2
Tihany	30	Csopak	2
Lovas	16	Balaton-felvidék	1
Balatonfőkajár	12	Balatonkenese	1
Balatonfüred	9	Keszthely	1
Vörösberény	9	Paloznak	1
Balatonudvari	7	Révfülöp	1
Balatonalmádi	6	Szentgyörgyhegy	1
Balatonkenese	5	Zánka	1
Alsóörs	2		

A készítés helye

A vizsgált tárgyak készítésének helye nem tartozik a nyilvántartások leglelkiismeretesebben kitöltött rovatai közé: mindössze 177 bejegyzéssel találkozunk. A tárgy stílusjegyei alapján (kalotaszegi, erdélyi tárgyak) vagy a gyártó cég azonosító jegye szerint (Bécsben nyomott szentképek, hollóházi juhtúrós edény) eredeztethető tárgyakat leszámítva, a gyűjtő adategyűjtése nyomán meghatározott Balaton menti település, mint a tárgy keletkezésének helye mindössze 141 esetben van feltüntetve.

A készítés, használat és gyűjtés helyének egybeesése, vagyis a helyben és a helyi igények kielégítésére szolgáló tárgyak köre meglehetősen szűk: ezeket a tárgyakat kétségekívül a helyi tárgyi kultúra jellegzetes darabjainak kell tekintenünk. (2., 3. ábra) Ilyen „emblemikus” tárgyegyüttes például egy badacsonyi kádármester XVIII–XX. századi szerszám- és árukészlete, s annak kiemelkedő darabja: a hely szellemiségét sűrítő csobolyó, amelyre szőlőfürtökkel díszített badacsonyi tájat faragott készítője, egy helyi pintérmester, 1925-ben. Feltehetően a gyűjtés körülményeinek köszönhetően jól adatolt tárgyegyüttesé állt össze az a két településről (Alsóörs, Lovas) két különböző időpontban (1976, 1979) és két különböző gyűjtő (Törő László és Lackovits Emőke) révén a gyűjteménybe került néhány kovácsoltvas eszköz (háztartási eszközök, hordóbélyegző stb.), amelyet Madarász, a falu kovácsa készített Lovason 1910 és 1920 között, részben helyi használatra, részben a környező falvak: Csopak és Alsóörs földműveseinek és vincellérjeinek megrendelésére.

A vizsgált anyag összetétele

A Néprajzi Gyűjtemény „balatoni tárgyainak” összetételét, tematikus arányait a fentiekben áttekintett adatok alapján legkevésbé torz képet ígérő 929 db tárgy alapján kíséreljük meg felvázolni. A továbbiakban tehát a vizsgált tárgyak köréből kimaradnak a gyűjtés pillanatában valamely Balaton-parti helységben talált, de másutt készített és használt tárgyak. (Így például a Törő László 1977-es zánkai gyűjtésének azon darabjai, amelyek öröklés útján kerültek Gyepűkajánról az adományozó zánkai otthonába, vagy a szentgáli vadászársaság ládája, amelyre Balatonfüreden bukkant a gyűjtő stb.)

A tárgyakat funkció szerint csoportosítva, a legtöbb tételt felölelő csoport a háztartási eszközöké (28%) – ide sorolva a konyhai cserépedénytől kezdve a kenyérsütés eszközkészletén keresztül egészen mosóteknőig

mindazokat a tárgyakat, amelyek a házimunkában használatosak. Külön csoportba soroltuk a konyhai textileket (0,6%) valamint a lakástextíliát (2,8%), mivel ezek funkciójuk szerint nem csupán használati tárgyak, de reprezentációs célokat is szolgálnak, akár csak a bútorok (7,6%). Kiegészítve e négy tárgycsoportot a dísz tárgyakkal (0,3%), a viseleti darabokkal (6,5%) illetve az épületek alkotórészeinek tekinthető záruk, vasalások, ablakkeretek stb. együttesével (1,5%), a ház és annak berendezése, illetve lakóinak személyes tárgyai képviselik az összes balatoni műtárgy több mint 40%-át. Bár kevés olyan helyszín akad az érintett települések körében (2. táblázat), amelyről ne került volna a gyűjteménybe e típusú tárgyakkal néhány, az össz mennyiség jelentős hányadát értelemszerűen a megyei múzeum közreműködésével berendezett (Paloznak), illetve működtetett (Tihany) szabadterei néprajzi múzeumok kiállítási tárgyai teszik ki.

A következő nagy terület, amelyet tárgyaink körvonalaznak: megélhetés/önfenntartás különböző formái a térség adottságainak megfelelően az iparúzéstől egészen a halászatig. Az összes vizsgált tárgy egyharmada köthető e tevékenységi formákhoz közvetlenül (pl. szőlőkapa) vagy közvetetten (pl. jégpatkó). Kiemelkedő mennyiségű tárgy képviseli ezen belül a szőlőtermesztés és bortermelés eszközkészletét, amely az összes tárgy 12%-át teszi ki. Ez a tárgycsoport nem csak mennyiségénél, de összetételénél fogva is reprezentatívnak tekinthető a vizsgált part menti sáv egészére nézve, hiszen Ábrahámhegytől Siófokig minden településről került be legalább egy-két szőlész-borász eszköz, beleértve néhány lazábban a témához köthető tárgyat is, mint amilyen például az ünnepi viseletként használatos vincellérmellény vagy a szőlőkapások kínálására szolgáló monogramos csobolyó. Emellett az eszközkészlet viszonylag teljesnek is tekinthető: a néhány fejlettebb gazdaságra jellemző technikai újdonságot (borfejtő gép), valamint a modern műanyag szüretelőedényeket leszámítva, a szőlőművelés és borkészítés minden fontos eszköze megtalálható legalább egy példányban, esetenként pedig annak formai változatosságát is bemutatva (szőlőmetsző kések).

Jóval kevesebb, mindössze 41 darab (4,4%) földművelő eszkről számolhatunk be, míg az állattartás tárgyaiból csupán 21 (2,2%) került be a vizsgált területről. Ez utóbbiak száma még a pásztorszakkal és pásztor művészeti tárgyakkal (1,2%) együtt is igen csekélynek mondható, alig több, mint a gyümölcstermesztéssel és pálinkafőzéssel, illetve a piacozással összefüggésbe hozható tárgyaké (1,5%; 1,6%). A kisipari és házipari tevékenységet mindössze a már em-

lített kádárműhely, néhány kovács- és cipésszerszám, valamint a kenderfeldolgozáshoz köthető 4 darab tárgy képviseli. Arányuk a céhemlékekkel (2,3%) és a konkrét mesterséghez nem köthető szerszámokkal (4,4%) együtt ugyan megközelíti a szőlészeti-borászati tárgyakét, de figyelembe kell venni, hogy a céhemlékek nagy része artikulus és tanulólevél, míg – megfelelő adatok hiányában – a szerszámoknak csak egy részét köthetjük valamely háziipari jellegű tevékenységhez (famegmunkálás), a többi valójában a modernizálódó háztartások felszereléséhez is tartozhat (fogók, csavarok stb.). A halász-, valamint horgászszereszközök aránya együttesen 2,6%, a jégi közlekedés eszközei pedig 1,5%. Ez utóbbiak ugyan részben köthetők a téli halászathoz, de nem kizárólagosan, hiszen a jégpatkókat a téli-tavaszi eleji szőlőhegyi közlekedéshez és nádvágáskor is használták, a fakutyák pedig nem csak a halászháló mozgatásának megkönnyítésére, de a déli és északi part közötti téli közlekedésre is alkalmasak voltak. A nádaratás eszközkészletét mindössze egyetlen tárgy: egy Lovason vásárolt tolokasza képviseli (0,1%).

A harmadik nagy terület, amelyet a tárgyak felölelnek, kevésbé egységes: a szellemi kultúra valamint a jogélet megnyilvánulásait tükröző tárgyakat soroltam ide, amelyek összességében 11,4%-ot tesznek ki. A legnépesebb tárgycsoport ezen belül a népi játékoké (3,5%), ezt követik az egyháztörténetre, illetve a népi vallásosság jelenségeire utaló darabok (3,1%), míg a népi ihletésű díszítőművészetet jobbra a már említett balatonfőkajári faragó fa- és szarumunkái képviselik (1,4%). A leginkább alulreprezentált területek közé tartozik kétségteljesen a népszokások tárgyi világa, amelyet hagyományos értelemben mindössze egy darab aratókoszorú képvisel, s ehhez járul a napjaink díszítőművészetét megjelenítő 2003-as tihanyi hímestojás-gyűjtés anyaga (1,2%). Mint az egész néprajzi gyűjtemény egyedülálló darabját kell megemlítenem azt az „építőáldozat” néven beletárolt tárgygyűjtést (főként csomagolt tojáshejat, szarufésűt, tükördarabot stb.) amely egy alsóörsi ház bontásakor került elő, és 1984-ben ajándékozták a múzeumnak. Különböző jogi ügyeket rögzítő iratból és falupecsétekből néhány, míg nemesi családi levelesládából egyetlen darabot őrzünk a vizsgált térségből, ez utóbbiakat azonban mint a térség hely- és társadalomtörténetének jelentékeny tárgyi adalékait kell kiemelnünk. A metszőkést, illetve szőlőfűrtöt ábrázoló XVII–XVIII. századi falu- és hegyközségi pecsétnyomók a szőlőművelésnek a térség gazdálkodásában betöltött kiemelkedő szerepére mutatnak rá, míg a Mórotza-család intarziás felirattal irattartó ládája a kismemesi réteg sajátos tárgy

kultúrájára, valamint e családoknak a megye más kismemesi falvaival kialakult szoros kapcsolataira hívja fel a figyelmet.

Külön érdemes kezelni azokat az archív fényképeket, amelyek általában nem egyedi tárgyként, hanem valamely jelentősebb gyűjtés vagy vásárlás tételei között kerültek a gyűjteménybe. Mennyiségük nem jelentős (0,8%), lakásdíszítő és reprezentációs szerepükön túl azonban, mint a kultúra legkülönbözőbb területeire utaló információhordozókkal is számolnunk kell (6–8. ábra)

A gyarapodások története

Mielőtt kísérletet tennénk a múzeumi tárgyak tematikus arányainak, valamint a térségre vonatkozó szakirodalom hangsúlyainak összevetésére, röviden érdemes áttekinteni azokat a tudományos törekvéseket, illetve azokat – az államosítások kapcsán részben már érintett – intézményi adottságokat, amelyek a fentebb részletezett tárgyak múzeumba kerülését meghatározták.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy kifejezetten a Balaton térségére irányuló átfogó néprajzi gyűjtési programot a Veszprém megyei múzeum fennállásának száz esztendeje alatt nem dolgozott ki. A gyűjtemény „balatoni” tárgyai (a közel 20.000 néprajzi tárgy 4,5%-a), tehát a kezdeti időszakban tudatos hiánypótlás, később lakossági bejelentésre történő „leletmentés”, kiállítás céljára történő tárgygyűjtés vagy az érintett falvakra is kiterjesztett, a megye egészét célzó téma- gyűjtés következtében váltak múzeumi tárgyakká. Kivételt képez bizonyos szempontból Vajkai Aurél tevékenysége, aki a gyakornokoskodása idején tanulmányozni kezdett témáját, (Veszprém megye déli részének szőlőtermesztése) az 1950–60-as évekre eső muzeológiai tevékenysége alatt fokozatosan leszűkítette a Balaton térségére. Miközben a szentgáli kutatás mellett gyűjtőútjai egyre inkább a Balaton északi partjának 15–20 kilométeres sávjára szorítottak, érdeklődésének iránya is átalakult: bár továbbra is készített feljegyzéseket a pincék felszereléseiről, s ha módja volt, meg is vásárolt egy-egy érdekesebb darabot, fényképei és megjelent cikkei tanúsága szerint ekkor leginkább a pincék, présházak és falubeli épületek építészeti sajátosságai vonzották. Kiszállásainak tehát inkább mellékterméke, mint fő célja volt maga a tárgygyűjtés – erre utal a mennyiség (1951 és 1963 között összesen 71 tárgy) és a hanyag, hiányos leltározás is. (10 alatt van azoknak a leíró kartonoknak a száma, amelyeknek 4. pontja valamely értékes információt

hordoz a tárgy életére vonatkozóan; ezek közé tartoznak például az 1951-es alsóörsi gyűjtés pincébe költöztetett, faluból kiszorult használati tárgyai). Ugyanakkor rá kell mutatni, hogy egy-egy, a kutatási témájához közvetlen kapcsolódó „műtárgy” megszerzését rendkívüli kitarással szorgalmazta: ilyen volt a vászolyi szőlőhegyen vásárolt festett pinceajtó vagy a kenesei 1733-as boronapince, amelynek teljes bontott faanyagát a múzeumba szerette volna szállítani.²²

Térjünk azonban vissza a múzeum működésének kezdeteihez! A múzeum alapításának pillanatától fogva kerülnek be néprajzi tárgyak a Balaton partjáról is: mindjárt 1904-ben tíz darab szőlészeti tárgy, illetve céhemlék Keneséről és Arácsról. A Herman Ottó-féle nagy hatású ősfoglalkozás-konceptciónak megfelelően a múzeumőrök érdeklődése elsősorban a halászati, vadászati és pásztorművészeti-állattartási tárgyakra irányult, emellett legnagyobb számban kerámia és céhtörténeti emlékek kerültek a gyűjteménybe. Ez a tematika jellemzi a Balaton vidékéről bekerült tárgyakat is, azzal a különbséggel, hogy míg a múzeum igen jelentős pásztorművészeti gyűjteményének csak töredékét gyűjtötték az érintett falvakban (összesen 6 darabot²³), addig a halászati gyűjtemény (egy Marcal-menti csíkvarsa-rekonstrukció, egy Várpalota környékén a tőzegben lelt bődönhajó valamint egy – orvhalászó szovjet katonáktól elkobzott – vesszővarsa kivételével) a mai napig kizárólag balatoni halászati eszközökből áll. A magyarság őstörténetére utaló tárgyak gyűjtését a múzeum a régészeti leletek felszínre hozatalával egyenlő fontosságúnak tekintette, gyarapításuk és a még hiányzó darabokkal való kiegészítésük tervszerűen folyt. Egy-egy véletlenszerűen bekerült szigony mellett tehát, elsősorban Laczkó Dezső múzeumigazgató Fokszabadiban vásárolt varsái, hálói és jégpatkói, a Veszprémi Főszolgabíróaságtól átvett orvhalászszerszámok, s végül a Halászati Rt. vezérigazgatójának közreműködésével 1930-ban megszerzett hiányzó jégi halászati szerszámok és hálók gyarapították a halászati gyűjteményt.

Más tárgytípusok gyűjtését nem jellemezte hasonló tervszerűség: a vizsgált falvakból előkerült munkaeszközök és disztárgyak helyi jegyzők vagy múzeumpártoló értelmiségiek közvetítésével kerültek a múzeum látókörébe, majd az első szakleltárkönyvek megnyitásával (1933) valamilyen megfontolásból a Néprajzi Gyűjteménybe. (Ide sorolták például azt a 170 akós, gazdagon faragott Szt. Miklóst és Szűz Máriát ábrázoló XIX. századi, Balatonkeneséről származó hordófeneket, amelyről Vajkai már 1938-as cikkében megállapította, hogy „a paraszti borászathoz semmi köze nincsen”²⁴)

Az első három évtizedben a néprajzi gyűjteményt elsősorban Laczkó Dezső geológus és Rhé Gyula régész gyarapították, majd 1932-től Nagy László személyében került az első olyan múzeumőr a múzeumba, aki néprajzi képzésben is részesült. Nagy László majd Morvay Péter és Herkely Károly gyakornokok, felmérve a meglévő műtárgyállományt, tudatosan törekedtek a hiányok pótlására, gyűjtő- és fényképező te-repmunkákat terveztek, amelyek elsősorban a Bakonyba irányultak (különösen Herkely tartotta szívügyének a bakonyi erdőgazdálkodás feltérképezését), de egy-egy alkalommal érintették Alsóörsöt, Paloznakot, Arácsot is. Az 1930-as évek tárlatai – az új múzeumépület átrendezett állandó kiállítása (1933), a Bakonyi Ház (1935) – a megye jellegzetességeit és népművészeti kincseit kívánták elsősorban bemutatni. A néprajzi gyűjteményt ismertető tanulmányában Herkely „tájjelleg” és „foglalkozási ágak” szempontjából három fő területet különít el a megyében (a Balaton-melléket, a Bakonyt és síkvidékeket), s Balaton-mellék fő jellegzetességeinek a halászatot és a szőlőművelést tartja²⁵. A Balaton halászatát, amelyre ekkorra már jelentős figyelem irányult a szakmán belül²⁶ külön egységben mutatták be a múzeum állandó kiállításán, kiemelve a tavon ősinek tartott eszközöket: a vesszővarsát és (formai jegyei alapján!) a borítót²⁷. A tárgytipológiát előnyben részesítő szemléletnek megfelelően, és talán a Néprajzi Értesítőben megjelent tárgycsoportelemzések hatására (9. ábra), megkülönböztetett figyelem irányult a jégpatkókra, valamint a négy-, hat- stb. ágú szigonyokra, illetve ezek köpűs felerősítésére, amely Herman Ottó szerint a Balaton északi partjának jellegzetessége.²⁸

Külön fejezetet szentel a kiállításvezető a szőlőművelésnek, amelynek megállapításai a már említett Vajkai-cikk eredményeire épülnek, mint ahogy az ábrán bemutatott tárgyak is – köztük több balatoni szőlőhegyről származó darab – részben az ő 1937–1939 közötti Veszprém megyei gyűjtése eredményeként kerültek be a gyűjteménybe. E Vajkai által „fehér foltként” kutatott témának a megyei múzeumban 1939-ben önálló kiállítást is szenteltek.²⁹ Az egyéb témáknál felbukkanó egy-egy balatoni tárgy (egy tihanyi guzsalyvég, egy alsóörsi halottaslepedő stb.), mint a megye reprezentatív népművészeti tárgya szerepel. A népelet hétköznapi tárgyi világának bemutatására a Bakonyi ház kiállítását szánták. A névadással egy csapásra a Bakony tájegységhez kötött ház valójában – ahogyan Nagy László fogalmaz egy levelében³⁰ – „a balaton-felföldi kőépítkezés fejlettebb típusa”, s berendezésében a Balaton-melléki és bakonyi kismemességre egyaránt jellemző tárgyak (keményfa bútorok, faragott

támlájú székek, zöld szemes cserépkályha stb.) játsszák a meghatározó szerepet. E közös jegyek ellenére a Bakonyi Ház gazdasági épületeinek hiánya, valamint a két tájegység gazdálkodásbeli különbségei igen hamar felvetették egy „balatoni skanzen” építésének szükségességét is: „...nemcsak gazdasági épületekkel... de Vajkai tanulmányai alapján a szőlőművelés és borgazdaság emlékeit is bemutató pincével, illetve prэшházzal együtt”³¹ Az 1938-ban még Balatonalmádiba tervezett szabadtéri múzeum gondolata később is több ízben felbukkant: Vajkai Aurél például 1951-ben tekintett meg „egy borászati múzeumnak alkalmas prэшházat”³² Badacsonyan. A terv azonban csak 1966-ban valósult meg Tihanyban – a borászat helyett a halászatot mutatva be mint „helyi specifikumot”.

A balatoni idegenforgalom fellendülése, s ugyanakkor a népi kultúra iránt országsszerte mutatkozó érdeklődés az 1930-as évekre felértékelte a megyei múzeum néprajzi gyűjteményét. Azonban sem a part menti üdülőtulajdonosok rendszeres veszprémi múzeumlátogatásai, sem a Balatoni Intéző Bizottság balatonfüredi háziipari és népművészeti kiállítása³³, sem a készülő tihanyi Népművészeti Ház nem ösztönözte a Balaton térségének kutatására a megyei múzeum munkatársait. A BIB által kiküldött, balatoni népművészek nyilvántartására szolgáló kérdőíven mindössze egy „alkotót”, az akkor már a Bakonyi Házban rendszeresen bemutatott tartó Illikman József csutorást nevezték meg. A füredi kiállításra pedig a megyei népművészeti anyag „legősibbnek” tartott darabjait gyűjtötték össze, a következő indoklással: „háziipari anyagot a Balaton mellől – annak hiányában – sajnos nem tudunk kiállítani.”³⁴

A II. világháború után az érdemi gyűjteményi munka 1951-ben kezdődött. Vajkai Aurél gyűjtőútjait és az államosított bérházak műtárgyainak begyűjtésében játszott szerepét már érintettük. Szintén az ő személyéhez kötődik két nagy lélegzetű kutatási program, amelyből végül egyik sem valósult meg. A „TszCs-kezelésben lévő szőlőterületek művelésmódjának néprajzi tanulmányozása” Vajkai 1952–54-es munkaterveinek és kiküldetési jelentéseinek visszatérő fordulata volt, ám e gyűjtés eredményeiből nem született tudományos publikáció. Amint arról fényképfelvételei tanúskodnak, Vajkai valóban felkereste e szőlőket, ám a terepmunkát feltehetően a szívügyének tartott téma – a szőlőbeli építmények – tanulmányozásával töltötte. A másik program szintén 1952-ben indult volna, azzal a céllal, hogy a MOK részéről központi határozattal kijelölt kutatók (az ún. „észak-dunántúli néprajzi gyűjtőcsoport”) Vajkai vezetésével közös kutatómun-

kát végezzen a Balaton térségében. Az első kijelölt helyszín Vörs volt, de Vajkai további kutatópontok előkészítését is tervezte Szepezden, Keszthelyen és Kővágóörsön, ez utóbbit az északi és déli part néprajzi különbségeinek kidomborítása szempontjából tartotta különösen alkalmasnak! A kezdeményezés azonban rövidesen elhalt, feltehetően a kutatócsoportba jelölt „önkéntes” néprajzosok ellenállása miatt.³⁵

A Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal balatoni rendezvényeiben (kiállítások, programok, kiadványok) való szakértői részvétel mellett meg kell még említeni Vajkai közreműködését az 1960-as évek közepétől az Országos Műemlékfelügyelőség falukutatósaiban, amely a Balaton-parti településekre és a szőlőhegyekre is kiterjedt – e két tevékenység azonban nem járt tárgygyűjtéssel, közvetlen muzeológiai haszna inkább a Negatívár anyagának gyarapodásában mutatkozott meg.

Az 1960-as évek néprajzi-muzeológiai tevékenységét a tájházak berendezésének összegyűjtése határozta meg. A tihanyi Gazdaház, majd a Halászcéhház kiállítási tárgyainak gyűjtését a BIB közreműködésével Vajkai Aurél kezdte meg, majd Dám László, Erdélyi Zoltán és Gráfik Imre folytatták. Megjegyzendő, hogy a Balaton – Vörs mellett – „egyetlen igazi halászfalu-jában”³⁶ gyűjtött tárgyak között egyáltalán nem volt halászati eszköz, és a gazdálkodással kapcsolatos tárgyak száma is feltűnően kevés (mindössze három: egy tövisborona, egy hombár és egy járom). A tárgyak 90%-a bútor és konyhafelszerelés, ezt néhány szőlészet-borászati eszköz, illetve szentkép egészíti ki.

A múzeum történetének utolsó három évtizedében közel 600 tárgy került a néprajzi gyűjteménybe a vizsgált területről. A tárgyak felét (318 darabot) az 1968-ban a múzeumba került Törő László gyűjtötte, pontosabban (túlnyomórészt) vásárolta, ami tudatos, átgondolt gyűjteménygyarapításra utal. A gyűjtemény tudományos koncepcióra épülő gondozását sejteti a Petánovics Katalinnal közösen készített 10 éves távlati terv is, amely 1971-ben látott napvilágot, és a meglévő műtárgyállomány áttekintésére alapozva vázolta fel Veszprém megye néprajzi kutatásának jövőképét.³⁷ A keszthelyi Balatoni és veszprémi Bakonyi Múzeum néprajzi anyagát valamint a szakirodalmat szakcsoportok és területi megoszlás szerint is vizsgáló elemzés egyértelműen kimutatta, hogy a földrajzi eloszlást tekintve a szellemi néprajzi vizsgálatok, de a tárgygyűjtések legkedveltebb területe egyaránt a Balaton északi partja volt, sőt, ahogy Petánovics Katalin a tanulmányt megvitató ülésen fogalmazott: „... A Balaton északi partvidéke szinte teljesen felgyűjtött terület”³⁸. Az elégedettség oka nyilvánvalóan az akkor még a

megyei múzeumi szervezet részének számító keszthelyi múzeum gazdag gyűjteménye lehetett (halászati tárgyából 664 szőlészeti eszközből 185 darabot őriztek!)³⁹, továbbá az a mindenki számára megnyugtató munkamegosztás, amely a két intézmény között fennállt. A háború utáni új állandó kiállítások közül a veszprémi „*a Bakony és az ember kapcsolatát igyekszik bemutatni*”, míg a keszthelyi a „*balatoni népeletet*” állítja a középpontba.⁴⁰ Érthető tehát, hogy a gyűjtemény „*tudomány forrásává*”⁴¹ válásának érdekében elsősorban a pápai, devecseri, zirci járásban, valamint a Káli-medencében és néhány bakonyi faluban sürgeti a gyűjtést a két muzeológus. Ugyanakkor a Balatonmenti tárgyak tematikus hiányait sem hallgatják el: a halászati gyűjteményben sem palánkos hajó, sem ladik, sem a speciális balatoni szerszámnak tekintett turbukháló nincsen, hiányzik a kőfaragás eszközkészlete, a szőlészeti gyűjtemény sem lehet teljes, „*amíg egy pincét meg nem vásárolunk, és be nem rendezünk*”, de javaslat fogalmazódik meg különböző házi pálinkafőző készülékek beszerzésére is.

A tudományos vitafórumon nagy sikert aratott terv Balatonra vonatkozó észrevételei nem különösebben éreztették hatásukat a muzeológiai munkában. A megnevezett hiányok pótlása nem történt meg, és – annak ellenére, hogy a tervben ezt kifejezetten sürgősnek ítélték a szerzők – már 1979 előtt (Keszthelynek Zala megyéhez és a Balatoni Múzeumnak a Zala megyei múzeumi szervezetbe csatolásáig) is jelentős tárggyarapítás történt Zánka és Balatonakali községekből. Többek között egy viszonylag jó állapotú bődönhajót is sikerült vásárolnia Törő Lászlónak, amely mai napig a tihanyi halászati kiállítás pótolhatatlan darabja. A megyehatár változásával alapvetően új helyzet alakult ki: Veszprém megye elveszítette a balatoni népeletet bemutató kiállítását, és – mivel a Balatoni Múzeum gyűjtőterülete 1949 előtt a Balaton egész partvidékét, 1949 után pedig a teljes keszthelyi és tapolcai járást felölelte – a jelenlegi gyűjtőterületéről származó, közgyűjteményben őrzött műtárgyak egy részét. Új, az 1971-eshez hasonló nagyszabású koncepció azonban nem született.

Az 1980–90-es években Törő László folytatta a nagyobb tárgye gyűjtések vásárlását (Lovas, Paloznak), míg Lackovits Emőke nevéhez elsősorban az 1980-as gyermekéletpont bemutató kiállítás kapcsán gyűjtött gyermekjátékok Balaton-parti példányai (Tihany, Balatonakali), valamint a már említett szepezdi kismesés család hagyatékának megvétele köthető. Emellett Lackovits Emőke – kiállítások formájában, illetve a közelmúltban monografikus feldolgozásban is közreadott – jelentősebb néprajzi gyűjtései (az egyházi esz-

tendő jeles napjainak szokásai, viseletek, öltözködési szokások stb.) is érintették a Balaton-parti községeket⁴², ám jelentősebb tárgygyűjtéssel e területen nem jártak. Ugyanez mondható el a Veszprém Megyei Levéltár településmonográfia-sorozatában megjelent, Csopak, illetve Balatonfüred hagyományos népi kultúráját bemutató művek előmunkálataként végzett terepmunkáról is. Szintén Lackovits Emőke muzeológiai tevékenységéhez köthető a múzeum mára több száz darabot kitevő jelentős szakrális gyűjteménye, amely azonban a vizsgált térségből mindössze három tárgyat tartalmaz: két paloznaki szentképet és egy balatonkenesei házioltárt. (Tekintettel az érintett falvak jelentős református lakosságára, érthető, hogy a szakrális anyag gyűjtése nem erre a térségre irányult)

A kifejezetten balatoni témát feldolgozó kiállítások száma nem volt jelentős. Az 1962-től 1979-ig a megyei múzeumi szervezet kötelékében üzemeltetett keszthelyi állandó kiállítás mellett Tihanyban 1965-ben A Balaton jövője, 1968-ban Hajók a Balatonon, 1989-ben pedig a Balaton felfedezése címmel nyílt kiállítás. A Közlekedési Múzeummal közösen rendezett hajózástörténeti tárlat elsősorban a balatoni gőzhajózás és a füredi hajógyár történetét mutatta be, a népi használatban lévő eszközök közül mindössze egy bődönhajó és egy csigáshajó modellje került kiállításra. Az állandó kiállításnak szánt A Balaton felfedezése c. tárlat szövegei (korai tudósítások és néprajzi leírások) és az archív fotók a balatoni népelet jellegzetesnek tartott vonásait vették sorra, a bemutatott tárgyak azonban csupán illusztrációs célokat szolgáltak, s a bevezetőben említett „*kitágított*” Balaton-fogalomnak megfelelően a megye legkülönbözőbb falvaiból származtak.⁴³

Kétarcú falvak – egy arcú gyűjtemény

„*A szőlő és a halászat csekély munka árán hozta meg a megélhetést, de egyébként is minden szükségletüket kielégítette a kert és a mező. A halászat korlátozása és a szőlők pusztulása után pedig a legtöbb kenesei ember megélhetése a nyaralókon épül föl...*” – állítja Szentgáli Károly a balatonkenesei népről 1940-ben⁴⁴. A megállapítás – amellett, hogy első pillantásra elárulja: a szerző sem a szőlőművelést sem a halászatot nem próbálta soha – több fontos kérdést is felvet. A leegyszerűsítő, s egyben lekicsinylő vélemény a Balatont természeti szépsége miatt korán felfedező, ám őslakosságát idegenkedve szemlélő értelmiség látásmódját tükrözi. „*A legszebb, legvirítóbb tájakon nagy részent butaság és henyeség tanyáznak, s a végtelen*

pusztákon egy-két szürke lak csúfolni látszik inkább, mint ékesíteni a falut” – írja füredi kirándulásakor Vörösmarty, akiről kortársak azt is feljegyezték, hogy a tihanyi visszhangot „árusító” gyerekek közül csak azt jutalmazta, aki bebizonyította előtte, hogy tud olvasni...⁴⁵, de idézhetnénk Cholnoky Jenőt is, aki különösen Tihanyban látta kritikusnak a nép életét: „*a paraszt reggel kiment a tóra, szigonyyal kibökött néhány halat, az volt az ebéd, aztán ivott rá bort*”.⁴⁶

Ugyanakkor ezek az érzelmeiktől sem mentes általánosítások érzékenyen mutatnak rá a Balaton északi partját lakó őslakosság megélhetésének két alappillére: a halászatra és a szőlőtermesztésre, miközben a kívülálló megfigyelő magatartásával maguk testesítik meg a harmadik alappillért: a kultúrák kölcsönhatását eredményező idegenforgalmat.

A Balaton vizsgált településeivel foglalkozó néprajzi-helytörténeti munkák alapvetően két csoportra oszthatók: a „klasszikus” néprajzi témákat feldolgozó művekre és azokra a – nagyrészt egykori nyaraló értelmiségiekből lokálpatriótává lett szerzők által írt – helytörténeti dolgozatokra⁴⁷, amelyek áttekintik ugyan a község hagyományos kultúrájának vonásait, de a mondanivaló hangsúlyait a „nyaralóhely” szerepre, a fürdő-, horgász- és üdülőszipítő egyesület tevékenységére, a strandok és jachtklubok történetére helyezik.

Az első csoportba tartozó művek az „ősi” vagy/és speciálisan helyi jelenségeket elemzik (gardahalászat, pincetípusok stb.), illetve általános, mindenre kiterjedő összefoglalását adják a helyi népi kultúra „hagyományos” elemeinek, a gazdálkodástól a viseletig. A vizsgálatérő – eltérő részletességgel elemzett, de jellemzően kiemeltként kezelt – témák Jankó monográfiájától egészen a legújabbban napvilágot látott összefoglalásokig a következők: halászat, szőlőtermesztés, gyümölcsstermesztés, nádatás, jégvágás, kertművelés, méhészet, valamint az északi és déli part közötti árucseré. Bár a szakirodalom feltűnően kismértékben hagyatkozik csak a múzeum néprajzi gyűjteményének vizsgált tárgyaira⁴⁸, az érintett településekről származó muzeális anyag összetétele hitelesen tükrözi a térségről tett megfigyelések hangsúlyait. A kiemelkedően nagy arányban szereplő és a mai napig folyamatosan gyarapodó szőlészet-borászat tárgycsoport például meggyőzően igazolja a megállapítást, miszerint „*a szőlő... több a balatoni tájban mint egyszerű tájalkotó tényező*”⁴⁹, illetve hogy a filoxéra és a bekövetkezett társadalmi változások ellenére a gazdaság központi helyét a mai napig a szőlőtermesztés foglalja el, amelynek minden más gazdasági tevékenység alá van rendelve⁵⁰. A halászat, mint ősfoglalkozási téma népszerűségének hanyatlását már Jankó Jánosnak a bérlő ha-

lászatról tett megállapításai is előrevetítették, az érdektelenséget azonban, amely a XX. század második felének balatoni halászatával szemben megnyilvánult, Vajkai megjegyzése világítja meg: „*a halászat már fél évszázada nem jelent problémát... Egész tudományunk legalaposabban kidolgozott fejezete a balatoni halászat*.”⁵¹ Érthető tehát, ha a halászati gyűjtemény mind a kishalászat modernizálódó eszközeit, mind a mai napig igen jövedelmező tevékenységnek számító orvhalászat nagy leleményességéről árulkodó szerszámait nélkülözni kénytelen. Nemigen kapunk képet azonban a part menti „horgász” őslakosság és a horgászat távolabbi vidékekről érkező szerelmeseinek felszereléséről sem, nem beszélve a jellegzetes horgászöltözeteikről.

A piacra is termelő és a táplálkozásban is fontos szerepet játszó gyümölcsstermesztés jelentősége a hernyózókések, ágmetszők, befőttesüvegek stb. viszonylag nagy számában is tükröződik. Számos tárgy (vékák, fejtekercek, kosarak, mérlegek) dokumentálja a gyümölcscsel, zöldséggel és tejhaszonnal kereskedő csopaki, alsóörsi, paloznaki (stb.) asszonyok rendszeres piacozását is. Hiányoznak azonban az aszaláshoz használt vesszőkeretek és a szakirodalomban részletesen tárgyalt pálinkafőző házak berendezési tárgyai is. Meglepően alulreprezentált a – különösen az Almádi és Füred közötti területen – fontos jövedelemforrásnak számító és a szakirodalomban is nagy hangsúllyal tárgyalt nádatás eszközkészlete. Nem kerültek a múzeumba a helyi építkezés mai napig fontos elemeit képező nádtetők nádazószerszámai sem, annak ellenére, hogy a part menti települések szinte mindegyikében élt a mesterséget apáról fiúra örökítő nádazócsalád. Általában a vízparti növények felhasználására is kevés tárgy, mindössze egy alsóörsi nádcímer seprű és egy gyékényszatyor⁵² utal. Nem kaphatunk képet a gyűjtemény tárgyai alapján a Balaton-felvidék egy sajátos tevékenységéről, a bérlők számára, napszámban végzett csereszömörce-aratásról sem.⁵³

Mint már említettük, a Balaton-parti iparúzó lakoságról meglehetősen egyoldalú képet alkothatunk a gyűjtemény alapján: a szerszámok és termékek a kádár- és kovács-, a céhemlékek a takácsmesterség mellettről árulkodnak. Hiányzik viszont a szakirodalomban leírt csopaki, vörösberényi, alsóörsi fazekasok⁵⁴ emlékényaga – bár nem elképzelhetetlen, hogy a stílusjegyeik vagy felirataik alapján azonosítható veszpémi, sümegi, csákvári, sőt tatai fazekastermékek mellett bekerült díszítetlen cserépedények talán éppen ezekből a műhelyekből kerültek ki. Teljesen hiányzik a gyűjteményből a nagy múltú, részletesen feldolgozott, fényképekkel is dokumentált vízimolnárság tárgyi emlékényaga.

Az állattarashoz és földműveléshez köthető tárgyak száma – mint említettük – igen csekély. Ez magyarázható a gyűjtések esetlegességével, az erre irányuló kutatások hiányával. Ugyanakkor mégis szemléletesen kifejezi, hogy a paraszti gazdálkodás e két területe, de különösen a földművelés – a természeti adottságoknak köszönhetően – sohasem volt a térség húzó ágazata. A múzeumba került földművelő eszközök egy része egyébként jellemző módon a használatból már kikerült eszközként, a „szabadtéri múzeumoknak”⁵⁵ beillő pincékből és prэшházakból került a múzeumba. Ugyanez mondható el a bútoroknak arról a részéről is, amelyeket nem a tihanyi és paloznaki tájházakhoz gyűjtöttek, így pl. az 1777-es intarziás keményfa asztalról vagy az alsóörsi mennyezetes ágyról. A prэшházakba száműzött archaikusabb tárgyaknak valamint a tájházak XIX. századi állapotokat bemutatni kívánó bútorzatának köszönhetően a gyűjtemény bútor- és háztartási tárgyai főként ezt a korszakot reprezentálják, miközben mélyen „hallgatnak” a parasztpolgári életforma – részben nyaralók közvetítésével terjesztett – tárgyi kultúrájáról.⁵⁶ (Mindössze érdekességként említem, hogy az Oláh János-féle tudósítás óta a balatoni szőlőhegyek emblematikus képeinek tartott, zombékszázeken üldögélő, vászonkorsóból iszogató gazda jelenetének díszletéből csupán korszából rendelkezik néhányal a gyűjtemény, a zombékszék hiányzik!) A háztartási tárgyai közül a hálókötőtűvel kötött szatyrot (mint a hálókötés sajátos továbbélésének bizonyítékát), valamint a halsütő rostélyokat emelném ki. Ez utóbbiak felhívják a figyelmet a halételeknek a táplálkozásban játszott szerepére, amelyre – Vajkai kételkedő megjegyzését leszámítva – a szakirodalom is rámutat.⁵⁷

A Balaton-melléki viselettel kapcsolatban visszavisszatérő toposzként jelenik meg a szakirodalomban a nemesek és parasztok eltérő öltözete, valamint a női viseletnek (a fürdőélet hatására!) történő korai polgárosulása. Az „egykori” viseletet azonban már a jelenkutatást végző Jankó is csak rekonstruálni tudta, így az archaikus öltözeti darabok gyűjtése eleve nem lehetett nagy sikerrel kecsegtető feladat a muzeológusok számára. A véletlenszerűen bekerült viseleti darabok egy része vászon alsónemű, férficsizma, illetve az 1930-as években varrt, polgári ízlést tükröző női ruha. A kisnemesesség öltözetét két ruhadarab képviseli: egy XIX. század közepén készült kisnemesi főkötő Balatonkeneséről, valamint egy kisnemesi mente, amelyre igen sajátos funkcióban, mint kocsmai dekorációra lelt rá a gyűjtő a szintén nemesi „fészeknek” számító Alsóörsi egy vendéglátó-ipari egységében. (10–11. ábra)

„Örvendetes meglepetés, hogy a XX. század végén

...ebben a nyaralók által korán felfedezett és polgárosult faluban többnyire megbízható és gazdag adatok voltak feltárhatók... a hagyományos népelet jellemzőiből” – írja Lackovits Emőke csopaki és kövesdi néprajzi kutatásait összegezve. Hasonló tapasztalatokról számol be Füreddel kapcsolatban is, ahol Alsófüred lakói sok hagyományos népi műveltség körébe tartozó elemet megőriztek, amelyben nagy szerepet játszott, hogy „a fürdőtelep lakói élesen elkülönültek a falu társadalmától”.⁵⁸ A helyi társadalmak viszonylagos zártságát, a tárgyi világ modernizácótól való érintetlenségét tükrözi a vizsgált múzeumi tárgyak összetétele és kora is: a XVIII–XIX. századi tárgyak viszonylag magas aránya (a gyűjtők által datált tárgyak közel fele). A Balaton partján élő őslakosság e számunkra, néprajzos-muzeológusok számára oly kedves arca: a gardát leső, szőlőt művelő, manduláját és borát mezőföldi kukoricára és somogyi búzára cserélő népkultúrájának emléke tehát – a gyűjtemény jelzett hiányosságai ellenére – múzeumi tárgyak formájában is hitelesen dokumentálva van.

Mit árulnak el vajon tárgyaink a Balaton másik arcáról, az itt kikapcsolódást kereső és sajátos balatoni életformát megteremtő nyaralókról, és a nyaralókon „megélhetésüket felépítő” helybéliekről? Mint arra az államosítás, s más szerencsésebb alkalmakkor múzeumba került magángyűjtemények ismertetésekor rámutattunk, a balatoni nyaralók egykori tárgyi világának feltárásához, értelmezéséhez s mindenekelőtt a további kutatások ösztönzéséhez talán alapul szolgálhat gyűjteményünk. Vajmi kevéssé árulkodóak azonban tárgyaink annak az idegenforgalom számlájára írható kapcsolatrendszernek, kulturális kölcsönhatásnak a mibenlétéről és minőségéről, amelyek a helyiek és az idegenek között jöttek létre. Ezek számbavétele, elemzése nem feladata e tanulmánynak, itt hadd utaljak mindössze arra, hogy a korábban említett kisnemesi főkötőt annak a kenesei Sipos-családnak egy tagja viselte utoljára, amelynek tisztaszobáját az 1900-as évek elejétől minden évben júniustól szeptemberig fővárosi nyaralók bérelték ki.

Részben a klasszikus néprajzi vizsgálatok is érintik, az említett helytörténeti munkák pedig világosan rámutatnak, hogy a XIX. század utolsó évtizedeiben kezdődő, majd az északi parti vasúti átadásával (1909) virágzásnak induló fürdőélet nem hagyta érintetlenül a hagyományos paraszti kultúra elemeit. A nyaralótulajdonosokkal kialakuló üzleti viszony (tej-, gyümölcs-hordás, kertgondozás), de főként a paraszti lakóházak „első szobáját” kibérlő középpolgári családokkal való (nem ritkán évtizedekig tartó) kapcsolatok az élet szá-

mos területén, így a tárgyi világ változásában is éreztették hatásukat (a nyaralók által hozott „úri” játékok, ruhadarabok, fényképek; otffelejtt, s a háziak által használatba vett lábasok, levesestálak, úri mintára klott anyagból varrott fürdőruhák stb.). E tárgyak, tárgytipusok jelenleg hiányoznak a néprajzi gyűjteményből, gyűjtésük árnyaltabbá tehetné a balatoni lakosság tárgyi világáról alkotott képünket.

Mindössze néhány darab beleltározott „műtárgy” képviseli gyűjteményünkben a turizmusipar jellegzetes termékeit. A nyaralások, kirándulások emlékéét súrító tárgyak, képeslapok szintén a települések „arculatához” tartoznak, még akkor is ha nem helyi termékekkel, hanem a folklorizmus fogalmával leírható absztrakciókkal igyekeznek „falusi”, „népi” jellemzőket megfogalmazni. Bár a Balatoni Szövetség kezdeményezésére már 1906-tól létesültek iparművészeti és népművészeti tárgyakat kínáló elárusítóhelyek a Balaton mentén, s a „hanyagló népművészetet” háziipari tanfolyamokkal is ösztönözni kívánták, sajátos módon az északi parton sohasem alakult ki jelentős, az idegenforgalom számára termelő népies ipar. Az 1936-ban megnyílt tihanyi Balatoni Népművészeti Házban főleg somogyi faragásokat, buzsáki varrottásokat, karádi horgolásokat és balatonendrédí csipkéket árultak, de göcseji szöttesek is szerepeltek a kínálatban. A révnek és Tihany hírnevének köszönhetően, az idegenforgalom e korai szakaszában minden bizonnyal ezek a déli partra inkább jellemző népművészeti termékek jelentették a Balaton „hazavihető” népi kultúráját. A bala-

toni községek közül a legrégebb hagyományokkal rendelkező tihanyi „turizmusipar” ösztönözte talán azt a tihanyi kanászt is, aki a (környékünkre oly kevésbé jellemző rézveretes) karikás ostorát a tihanyi apátság képével díszítette. (12–13. ábra)

Jellegzetes, de gyűjteményünkben mindössze egy tárggyal képviselt emlék, a kislódi Pannonia Kőedénygyárban (majd a Városlódi Majolikagyárban) gyártott feliratos dísztárgysorozat, amely valójában egy paraszti háztartásokban is kedvelt „magyaros” iparművészeti termék emléktárggyá előléptetett változata. A bécsi eredetű virágmintával díszített és *Balatoni emlék*, *Balatonkenesei emlék*, *Révfülöpi emlék* stb. felirattal ellátott hamutartók, tányérok, vázák, díszkulacsok érdekes köztes szerepet töltek be a különböző társadalmi csoportok tárgykultúrái között: a füstelenített parasztkonyha falának díszedényeként éppúgy megállták a helyüket, mint a magyaros „parasztebédlőben”.⁵⁹ (14. ábra)

S végül emlékezzünk meg azokról az emlékekről, amelyek elvont formában, a legkülönbözőbb népi vagy népinek tartott tárgyak/technikák révén kísérelték meg a „Balaton” és „népi” fogalmainak összekapcsolását. Az 1960–80-as évek e lakozott kis emléktárgyai éppúgy a Néprajzi Gyűjtemény kutatásra és bemutatásra érdemes darabjai, mint a balatoni képeslapokból összeállított varródoboz, vagy a gyulafirátóti ház tisztaszobájának megbecsült dísz: a szülők fotóját és az unoka Balatonról írt képeslapjait tartalmazó képkompozíció (15–20. ábra).

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- BALASSA 1972 = BALASSA I.: Fejezetek az eke és a szántás Balaton környéki történetéből. VMMK 11. 1972. 357–399.
- Cs. DAX 1985 = Cs. DAX M. et. al. (szerk./ed.): A Bakony és a Balaton-felvidék évezredei. Vezető a veszprémi Bakonyi Múzeum állandó kiállításához. Veszprém 1985
- DOMANOVSKY 1943 = DOMANOVSKY Gy. (szerk./ed.): A Balatonkörnyék népművészete. M. Kir. Balatoni Intéző Bizottság 1943
- FEJŐS 2000a = FEJŐS Z.: Útmutató néprajzi gyűjtemények értelmezésére. In: uő. (főszerk./ed.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest 2000. 9–50.
- FEJŐS 2000b = FEJŐS Z. (főszerk./ed.): A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Budapest 2000
- FIILEP 1977 = FILEP A.: Balaton-felvidék. Magyar Néprajzi Lexikon I. 1977. 199.
- GÖNYEY 1937 = GÖNYEY S.: A Néprajzi Múzeum szigonygyűjteménye. Néprajzi Értesítő 29. 1937. 171–183.
- HERKELY 1941 = HERKELY K.: A veszprémvármegyei múzeum néprajzi gyűjteménye. Publicationes Veszprémienses 6. Veszprém 1941
- HERMAN 1887–1888 = HERMAN O.: A magyar halászat könyve I–II. Budapest 1887–1888
- HOFFMANN 1969 = HOFFMANN T.: A tudomány forrásai-e a múzeumok néprajzi gyűjteményei? Néprajzi Értesítő 51. 1969. 5–15.
- JABLONKAY 2002 = JABLONKAY G.: Alsóörsi krónika. Zürich 2002
- JANKÓ 1902 = JANKÓ J.: A Balatonmelléki lakosság néprajza. Budapest 1902
- KEMECSI 2002 = KEMECSI L.: A Kuny Domokos Múzeum néprajzi gyűjteményének ismertetése-értelmezése. Kuny Domokos Múzeum Közleményei 9. 2002. 189–222.

- KIS 1990 = KIS A.: Az 1000 éves Kenese. Budapest 1990
- LACKOVITS 1980 = S. LACKOVITS E.: Adalékok a falusi gyermekek életéhez Veszprém megyében 1868 – 1945. VMMK 15. 1980. 237–272.
- LACKOVITS 1993–1994 = S. LACKOVITS E.: Református keresztelési szokások a Dunántúlon. VMMK 19–20. 1993–1994. 399–418.
- LACKOVITS 1997 = S. LACKOVITS E.: Népélet, néphagyományok, népi műveltség. In Lichtneckert A. (szerk./ed.): Csopak története. Veszprém 1997. 461–569.
- LACKOVITS 1999a = S. LACKOVITS E.: Életmód, hagyományos népi kultúra Füreden. In Lichtneckert A. (szerk./ed.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém 1999. 301–407.
- LACKOVITS 1999b = S. LACKOVITS E.: Néprajzi gyűjtemények és a néprajzkutatás Veszprém megyében. Magyar Múzeumok 1999/2. 30–32.
- LACKOVITS 2000 = S. LACKOVITS E.: Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a bakonyi és Balaton-felvidéki falvakban. Veszprém 2000
- LACKOVITS 2001 = S. LACKOVITS E.: Viseletek, öltözködési kultúra a Bakony és a Balaton-felvidék falvaiban. Veszprém 2001
- LICHTNECKERT 1997 = LICHTNECKERT A.: A Rákóczi szabadságharcától a polgári átalakulás kezdetéig In uő. (szerk./ed.): Csopak története. Veszprém 1997. 207–369.
- LUKÁCS 1934 = LUKÁCS K.: Jégi halászat a Balatonon. Halászat 35. 1934. 14–15., 21–25., 30–32., 39–41.
- MALONYAY 1911 = MALONYAY D.: A magyar nép művészete. III. kötet. A balatonvidéki magyar pásztor-nép művészete. Budapest 1911
- MORVAY 1939 = MORVAY P.: A Néprajzi Múzeum jégpatkógyűjteménye. Néprajzi Értesítő 31. 1939. 1–14.
- PÁKAY-SÁGI 1971. = PÁKAY Zs.–SÁGI K.: A szőlőművelés hatása a Balatonkörnyék népének életére és településére. Holub József emlékének. VMMK 10. 1971. 95–114.
- PETÁNOVICS 1986 = PETÁNOVICS K.: A Zala megyei múzeumok néprajzi gyűjteményeinek elemzése. Zalai Gyűjtemény 25. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásából, Zalaegerszeg 1986. 310–325.
- PETÁNOVICS-TÖRŐ 1971 = PETÁNOVICS K.–TÖRŐ L.: Veszprém megye néprajzi kutatásának 10 éves távlati terve. VMMK 10. 1971. 59–82.
- POLINCZKY 2001 = POLINCZKY J.: Káptalanfüred évtizedei 1930–2000. Káptalanfüred Fürdőegyesület 2001
- SISA 1997 = SISA B.: A Balaton-felvidék népi műemlékeinek helyzete. In Cseri M.–Lackovits E. (szerk./ed.): A Balaton-felvidék népi építészet. Szentendre–Veszprém 1997. 407–418.
- SZENTGÁLI 1942 = SZENTGÁLI K.: Balatonkenese. Budapest 1942
- SZILÁGYI 1977 = SZILÁGYI M.: Borító. Magyar Néprajzi Lexikon 1. 1977. 328.
- SZOJKA 2001 = SZOJKA E.: „Parasztebdélő” – népies enteriőr a 19–20. század fordulójáról. Kiállítási katalógus. Néprajzi Múzeum 2001
- TAKÁCS 1956 = TAKÁCS Gy.: A szömörcearatrásról és a tobakokról. Ethnographia 1956. 579–591.
- VAJKAI 1938 = VAJKAI A.: A parasztszőlőművelés és bortermelés Veszprém megye déli részében. Néprajzi Értesítő 30. 1938. 2–3., 15–48., 172–204.
- VAJKAI 1963 = VAJKAI A.: Adatok a Balaton melléki szőlőhegyek népi építkezéséhez. VMMK 1. 1963. 171–183.
- VAJKAI 1964 = VAJKAI A.: Balatonmellék. Budapest 1964
- VAJKAI 1966 = VAJKAI A.: A Balaton északi partjának présházai VMMK 5. 1966. 181–247.
- VAJKAI 1970 = VAJKAI A.: Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében. Tihany. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság 1970
- VAJKAI 1974 = VAJKAI A.: Néprajzkutatás Veszprém megyében VMMK 13. 1974. 305–329.
- VISKI 1932 = VISKI K.: Tihany őshalászata Néprajzi Értesítő 24. 1932. 37–54.
- VÖRÖS 1965 = VÖRÖS K.: Füred és vendégei 1838 egy nyári hetében VMMK 3. 1965. 113–123.
- VMMK = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

¹ FEJŐS 2000a. 9.

² FEJŐS 2000b.; KEMECSI 2002

³ Mivel a néprajzi tárgyak revíziója és ezzel egyidejűleg számítógépes nyilvántartásának teljessé tétele jelenleg is folyamatban van, a gyűjtemény teljes áttekintését ésszerűnek tűnik e munkálatok befejeztével elvégezni. Így a tervezett ismertető nemcsak a nyilvántartási adatok, hanem a tárgyállomány jelenlegi körülményeinek elemzésére is vállalkozhat majd.

⁴ JANKÓ 1902; MALONYAY 1911; VAJKAI 1964

⁵ VAJKAI 1964. 5–6.

⁶ FILEP 1977

⁷ Például Cs. DAX 1985 vagy LACKOVITS 2000; LACKOVITS 2001; SISA 1997. „A Balaton-felvidéket azonosítom Veszprém megyével, mivel mint közigazgatási egység így tartozik az Országos Műemlékvédelmi Hivatal alá” SISA 1997. 408.

⁸ VAJKAI 1964. 100.

⁹ VAJKAI 1964. 101.

¹⁰ VAJKAI 1963. 171.; VAJKAI 1966

¹¹ A „balatoni” jelzővel ellátott terület kijelölésének önkényességét nyilvánvalóvá teszik a tó partvonalában és víztükrében való birtoklás időbeni változásai. A jelenlegi partvonaltól 3 km-re fekvő Balatonfőkajár például, mint jelentős halászfalu, a Jankó-féle kutatás egyik fontos kutatópontja volt. Az akarattjai üdülőtelep kiépülése, majd a balatonaligai és világi TSz-ek megalakulása átrajzolta a tulajdonviszonyokat, és a falu elveszítette parti birtokait. Egy 2002-ben létrejött megállapodás értelmében azonban területcserét hajtott végre Balatonaliga községgel, s így ismét birtokossá vált Közép-Európa legna-

- gyobb tavában. Mivel hasonló történeti változások több, valaha part menti települést is érintettek (Révfülöp Kővágóörs pusztájából vált üdülőfaluvá, Almádi közigazgatási szempontból egy ideig Vörösberényhez, illetve Szentkirályszabadjához tartozott), ésszerűnek tűnt a vizsgálandó falvak körét úgy meghúzni, hogy az egybeessen a 2003-ban indított *Jankó János nyomában – Balaton az ezredfordulón című* kutatási program tervezett kutatópontjaival, lehetőséget adva a kutatás szempontjainak esetleges gazdagítására. Mivel a kutatási program első szakasza nem érinti a jelenleg vízparti tulajdonnal nem rendelkező településeket, így jelen dolgozat is figyelmen kívül hagyja mind Salföld, mind Kővágóörs községeket. Ez utóbbi településről a Duchon-család hagyatékának megvásárlásával az 1990-es évek végén S. Lackovits Emőke egy többgenerációs háztartás tárgyi anyagával gazdagította a néprajzi gyűjteményt. E jelentős – több ezer tételnyi – gyűjteményi egység összetételének vizsgálata azonban önálló elemzést igényel.
- ¹² A rendszerváltozást követő közigazgatási változások következtében jelenleg a következő 22 Balaton-parti településről van szó: Alsóörs, Balatonalmádi, Balatonfőkajár, Balatonfűzfő, Balatonkenese, Balatonvilágos, Lovas, Aszófő, Balatonakali, Balatonfüred, Balatonudvari, Csopak, Örvényes, Paloznak, Tihany, Zánka, Ábrahámhegy, Badacsonytomaj, Balatonederics, Balatonrendes, Révfülöp, Szigliget. (Balatonrendes 1977-től a rendszerváltozásig Ábrahámhegyhez tartozott.)
- ¹³ 1964-ben Vajkai Aurél kezdte a gyűjtést, s a leltárkönyvet a tőle megszokott szűkszavúsággal töltötte ki. A két évvel később gyakornokként Tihanyban tevékenykedő Erdélyi Zoltán és Gráfik Imre lehetőség szerint kitöltötték a tárgy használatának és készítésének helyét és idejét rögzítő rovatokat is, ám a leíró kartonok 4. pontját minden esetben üresen hagyták.
- ¹⁴ Kiss Ilona magángyűjteménye, amelyet egy révfülöpi nyaralóban, dobozokban tárolva őrzött a gyűjtő, majd az örökös. Innen vásárolta meg végül múzeum számára Lackovits Emőke.
- ¹⁵ Forrai István a Kárpát-medence teljes területén gyűjtött, halála után az örökösök a gyűjtemény egy részét adományozták a múzeumnak. A helyben gyűjtött tárgyakat is tartalmazó teljes anyag a Káptalanfüred, ún. Halics-dűlőben álló parasztház két szobájában mint magánmúzeum volt látható. vö.: POLNICZKY 2001.
- ¹⁶ Gál Endréné, Kaszás (keresztnev hiányzik) – Révfülöp, Szűcs Lóránt – Badacsony, Zábrák Dénes – Ábrahámhegy
- ¹⁷ Az 58/1953. számon iktatott ügyirat szerint például a Vajkai munkatervében szereplő másfél hónap helyett mindössze 14 napot engedélyeztek a tc. végrehajtásához. LDM Múzeumtörténeti Adattár.
- ¹⁸ Az 1946-ban elhunyt Sebestyén Gyula néprajzkutató világlának (angol stílusban épített kastélyának) berendezéséről 1952-ben vett fel leltárt Vajkai (133/1952), de további adatok hiányában lehetetlen megállapítani, került-e be tárgy egyáltalán innen a Néprajzi Gyűjteménybe.

Mindenesetre tény, hogy Berze Nagy János örökösei 1966-ban a veszprémi múzeumban keresték Berze Nagynak egy, a Sebestyén-villából 1952-ben eltűnt kéziratát (LDM Múzeumtörténeti Adattár 1966)

- ¹⁹ LDM Múzeumtörténeti Adattár 212/1952.
- ²⁰ VAJKAI 1938
- ²¹ LDM Múzeumtörténeti Adattár 407/953.
- ²² Mindkét ügyben kitartó levelezést folytatott (LDM Múzeumtörténeti Adattár 1952–1953.). A boronapince beszállítása végül nem sikerült, ám a „tárgy” továbbra is szívügye maradt Vajkainak: minden idevágó publikációjában hosszan foglalkozik vele.
- ²³ Az érintett területről származó pásztor művészeti tárgyak száma ennél jóval nagyobb volt, hiszen a keszthelyi múzeum munkatársaként Sági János 1902 és 1910 között számtalan értékes tárgyat gyűjtött és közölt is a Malonyay-sorozat III. kötetében, bár a konkrét gyűjtési helyszínt (mint például a részletesen ismertetett szepezdi kanászkürt esetében) csak kivételesen jelölte meg. Ennek az anyagnak a nagy része azonban a II. világháború alatt sajnos megsemmisült. vö.: PETÁNOVICS 1986. 310.
- ²⁴ VAJKAI 1939. 62.
- ²⁵ HERKELY 1941. 3.
- ²⁶ Herkely maga is hivatkozik a már megjelent szakirodalomra: JANKÓ 1902. 314–324.; VISKI 1932; HERMAN 1887–1888; LUKÁCS 1934
- ²⁷ HERKELY 1941. 16. A későbbi kutatás rámutatott, hogy a XIX. században belső fejlődés eredményeként – a betiltott szigonyos halászat helyettesítésére – kialakult, széles körben elterjedt eszközzel van szó. SZILÁGYI 1977.
- ²⁸ A különbség a déli parti szigonyoknál megfigyelhető ún. „makkos” felerősítéssel szemben figyelhető meg. HERKELY 1941. 19–20.; MORVAY 1939; GÖNYEY 1937
- ²⁹ S. LACKOVITS 1999b. 30.
- ³⁰ Múzeumtörténeti Adattár 71/5200. 18/1938 Nagy László múzeumigazgató levele Györffy Istvánhoz
- ³¹ Uo.
- ³² Múzeumtörténeti Adattár 466/1951. Kiküldetési rendelő Vajkai Aurél részére
- ³³ Múzeumtörténeti Adattár 71/3055; Az alsóörsi nyaralók levele, 1933, 71/4939 a Balatoni Népművészeti és Háziipari kiállítás dokumentációja, 1936. (112/1936)
- ³⁴ Népművészeti kérdőív 1936 (LDM Múzeumtörténeti Adattár 71/4992), illetve A Népművészeti és Háziipari Kiállításon kiállítandó tárgyak jegyzéke, 1936. (LDM Múzeumtörténeti Adattár 71/4948. Rhé Gyula levele Nászay Miklósnak, a kiállítás főszervezőjének)
- ³⁵ LDM Múzeumtörténeti Adattár 14-0157/1952.
- ³⁶ VAJKAI 1970
- ³⁷ PETÁNOVICS–TÖRŐ 1971
- ³⁸ PETÁNOVICS–TÖRŐ 1971. 43., 46.
- ³⁹ Ugyanakkor Petánovics Katalin egy későbbi összegzésében rámutat, hogy a nagy gyűjtőterület és a gazdag anyag ellenére a Balatoni Múzeum korábbi gyűjteményi darabjainak tudományos igényű használhatósága csekély. Gaál Károly 1950-es évekbeli jelentős halászati gyűjtésének leíró kartonjai például a mai napig hiányoz-

- nak. PETÁNOVICS 1986. 312.
- ⁴⁰ PETÁNOVICS 1986. 30.
- ⁴¹ A számvetésre a szerzőpárost Hoffmann Tamás vitaindítónak szánt cikke készítette – HOFFMANN 1969
- ⁴² LACKOVITS 2000. Az adatgyűjtés 95 községet érintett, köztük: Balatonakali, Balatonfüredet, Balatonudvarit, Csopakot, Paloznakot, Szigligetet; LACKOVITS 1993–1994: Balatonakali. Tihany és Balatonfüred; LACKOVITS 1980: Balatonfüred, Balatonakali.
- ⁴³ Kiállítási forgatókönyv. LDM Múzeumtörténeti Adattár 49. 339–89., illetve 48/771/77.
- ⁴⁴ SZENTGÁLI 1942. 37.
- ⁴⁵ Idézi Vörös Károly. VÖRÖS 1965. 116.
- ⁴⁶ idézi Vajkai Aurél VAJKAI 1964. 33.
- ⁴⁷ például KIS 1990; POLNICZKY 2001; JABLONKAY 2002 stb.
- ⁴⁸ Leginkább Vajkai egyes tanulmányai hivatkoznak egy-egy konkrét tárgyra, főként általa gyűjtött bútordarabokra, pl. VAJKAI 1964. 168. A Balatonakaliban gyűjtött ekét Balassa Iván dolgozta fel: BALASSA 1972. 388.
- ⁴⁹ PÁKAY-SÁGI 1971. 95.
- ⁵⁰ LACKOVITS 1999. 301.; LACKOVITS 1997. 541.
- ⁵¹ VAJKAI 1978. 314.
- ⁵² A gyékény megmunkálása, mint háziipar az erőteljes propagálás ellenére sem honosodott meg a Balaton északi partján. A szegényebb lakosság azonban kiegészítő tevékenységként foglalkozott gyékény és káka alapanyagú tárgyak készítésével, eladásával. vö.: LACKOVITS 1997. 504.
- ⁵³ A cserszömörécet sarlóval, lepedőbe gyűjtötték, ám szárítására és szállítására speciális háló-rács szolgált. vö.: TAKÁCS 1956
- ⁵⁴ DOMANOVSKY 1943. 71–75.; LICHTNECKERT 1997. 259.
- ⁵⁵ VAJKAI 1964
- ⁵⁶ vö. LACKOVITS 1999. 363.
- ⁵⁷ Vajkai megfigyelései szerint a Bakony és a Balaton táplálkozásában számottevő különbségek nem fedezhetők fel: „*Jankó szerint a múltban a hal fontos tápláléka volt a balatoni embernek, bár erre pozitív adatunk nincsen*” VAJKAI 1978. 320. Ezzel szemben a tihanyiak több kilométeres körzetre kiterjedő halkereskedelmét, a halásztelepek elárúsítóhelyének működését több településen is jelzi a szakirodalom, a hagyományos halételek receptjei pedig még ma is szép számmal gyűjthetők. vö.: LACKOVITS 1999. 324.
- ⁵⁸ LACKOVITS 1997. 461.; LACKOVITS 1999. 371.
- ⁵⁹ vö. SZOJKA 2001. 25. Az 1923 és 1929 között működött kőedénygyárat egy Észak-Amerikába kivándorolt, majd az I. világháború után Balatonalmádiban megtelepedett gyáros alapította. TASNÁDINÉ 1962. 277. Elképzelhető, hogy itt kialakult kapcsolatai révén tett szert az idegenforgalmi és ajándéküzletek megrendeléseire.

RELICS FROM LAKE BALATON

The purpose of this paper is to extend the results and lessons of the studies involving presentation and analysis of collections which have also gained a *raison d'être* in the museology of this country in recent years. The investigation spans a small unit of the Dezső Laczkó Museum ethnography collection (20,000 items): approximately 1,400 objects which in some form (place of acquisition, place of manufacture, place of use) are linked with settlements along the shore of Lake Balaton, a confined section of the collecting area of the county museum. The chief goal of the analysis is to determine what sort of picture is conveyed about the area by the objects collected from the chosen territory (as some sort of process of scientific history, personal scientific deliberation, or the products of consciously directed or possibly developing prospecting work), and how much this picture is in agreement with the information which has been discovered by ethnographic science or local history writings on the history, population and folk culture of the settlements concerned using other sources and other methods. Compilation and analysis of the registration data of the selected objects, as well as carrying out a survey of the museum history databank material and the professional literature, also answer questions as to the role played by the area under investigation, and the store of items acquired from there, in the scientific concept of the museum over the hundred years since the establishment of the institution. The range of settlements for which a connection with the objects examined may be established coincides with the research points of the present-research project, launched in 2003 and specifically aimed at the Balaton area, so the analysis may also enrich the considerations of this investigation: the object types characteristic of the area are enumerated, and the range of „missing” objects is also indicated, for which an opportunity for collection or acquisition may be provided within the framework of the research project.

A common feature of the selected settlements along the Balaton shore is that they provide an opportunity to interpret the Balaton shore way of life and material world, as the cultural formation influenced by the close vicinity of the lake (the water and the water's edge), through the changing history of these. Observations with regard to the indifferent attitude to the lake of the population along Lake Balaton during the hundred years are commonplace throughout the literature dealing with the Balaton region – calling into question from the outset the justification for making such enquiries. Tourism, however, which was becoming significant from the turn of the century, or in places from the 1930s, has contributed to the transformation of the settlements directly along the shore, in fact: the villages and towns directly along the shore acquired an aspect which contrasted somewhat with the other settlements of the Balaton region during the course of the 20th century, simply due to the early presence of tourism, the seasonal coexistence and cultural interaction of holidaymakers with the local population.

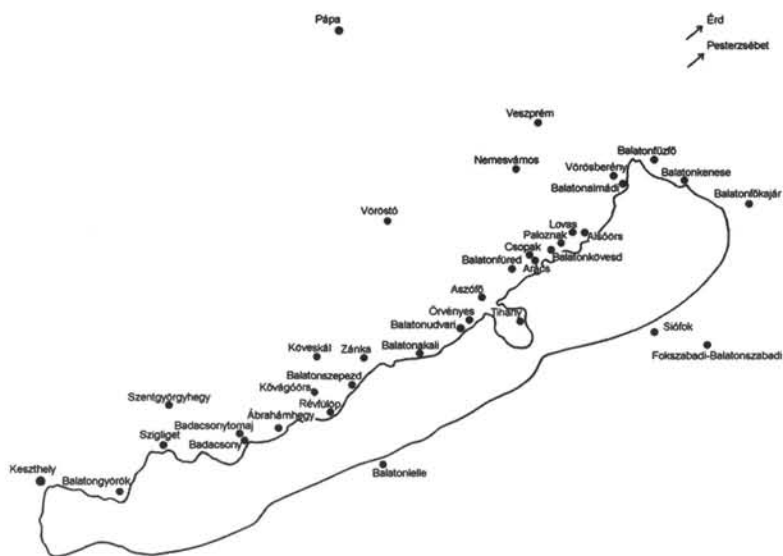
At first glance, the objects with reliable data from the point of view of „collection spot” cover the range of Balaton shore settlements pretty well. Within the collection area of the county museum, there are 22 independent villages and towns to be found on the shore of Lake Balaton, and there is only a total of three of these settlements from which not a single object has found its way into the museum. At the same time, the number of objects collected from individual settlements shows a very great scatter. The material culture of several villages is only represented by one object each, but from three villages, 150–200 objects have come into the museum.

These objects may basically be divided into two groups: implements in local use (generally by peasants), and an appreciable group of objects from an ethnography point of view, which originate from various locations, and either by chance or thanks to some organisation principle have ended up in Balaton lakeside holiday homes or villas.

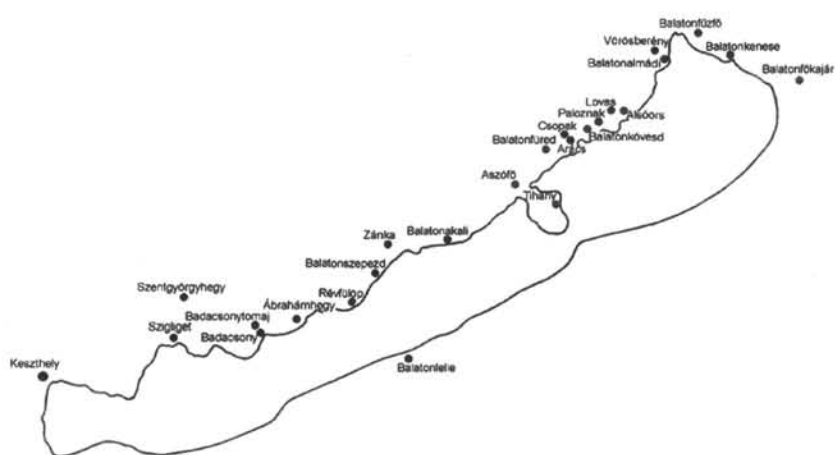
For close to three quarters of the objects, the place of use is known as well as the scene of collection, which helps us to analyse and plot out the „life paths” of these objects. On the other hand, we know considerably less about the place and circumstances of manufacture of items, and the persons who produced them – particularly for objects collected in the first half of the 20th century, this deficiency cannot be rectified.

On the whole, it can be said about the circumstances of collection (although the concepts for making collections were produced in 1970 and distributed throughout the whole county) that they were mainly characterised by randomness. The methodology of all ethnographic museologists active in the county was characterised by the fact that their data collections and monographic subject compilations were not accompanied by a systematic acquisition of objects. In spite of this, analysis of the distribution of the collected objects according to object type and function indicates that the thematic ratios of this section of the collection are approximately identical to the ratios of the subjects discussed by classical ethnography studies and local history writings (for example, the prominent role of fishing and vine growing/wine production; the loss of importance for costume as a subject, etc.).

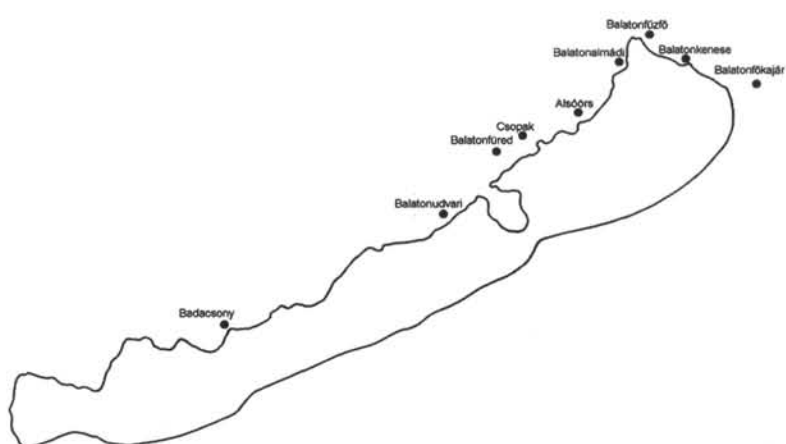
In contrast to this, the material culture of tourism, the area which has significantly influenced the livelihood and identity of the Balaton shore population since the end of the 19th century, is almost completely lacking: types of household and decorative implements, present in the homes of the local population, becoming widespread partially through the mediation of the holiday homes, as well as mementoes drawing on folklore elements. This unit of the ethnography collection in its present state, therefore, only represents one „face” of the material world of these characteristically „dual aspect” settlements – the treatment of this deficiency will be the task of coming years for the extension of the artefact collection.

1. ábra. Gyűjtési helyszínek a Balaton mentén
 Figure 1. Collection scenes along Lake Balaton

2. ábra. Térkép.
 A „használat” helyszínei
 Figure 2. Scenes of „use”

3. ábra. A „készítés” helyszínei
 Figure 3. Scenes of „production”

A távirat postája	Felvétele	Pénztári szám	Száma	Hó és nap	Óra, perc	Hivatalos megjegyzések
+ 14/ L	BUDAPST	2590	85 30	1036		
TÁVIRAT				1952. szept. 13. 129/952		
Vesztő:	Hívójel	Hó és nap	Óra, perc			
Munkahelyszám:	BAJKAI AUREL MÚZEUM			Továbbított:		
Vezetékszám:	VESZPEM			Munkahely:	Hó és nap	Óra, perc
10188						
AZ 1952 EVI NEGYES SZÁMU TÖRVENYEREJUE RENDELET VEGREHAJTÁSAVAL KAPCSOLATOS MUNKÁLATOKAT A P K KIKÜELBOETTEI FOLYO EVI OKTOBER HO 3- AAN REGGEL 8 ORAKOR KONDJEK MEG MEGYENKENT STOP FELHIVOM HOGY A JELZETT IDOEPONTBAN A MEGYEI TANAACS IGAZGATAASI KOSZTALYAAN JELENJEN MEG STOP A PENZINTEZETI KOZZPONT KIKUELDÖETTEIVEL VEGYE FEL A KAPCSOLATOT AZ EGYIDEJU ELES POSTAAN FELDOTT RESZELTES UTASITAASNAK MEGFELELOEEN AZ 1949 EVI 13 SZÁMUN.						

4. ábra. Az 1952. évi 4. tc. végrehajtására felszólító távirat első oldala.

LDM, Múzeumtörténeti Adattár 10188. (429/95)

Figure 4. The first page of a telegram calling for enactment of act 4 of the year 1952.

LDM, Museum History Database 10188. (429/95)

5. ábra. Egyiptomi mintával díszített, karcolt kobaktök Badacsonyból. LDM Néprajzi Gyűjtemény 54.8.1.

Figure 5. Engraved gourd decorated with an Egyptian pattern, from Badacsony.

LDM Ethnography Collection 54.8.1.

6. ábra. Csoportkép, Balatonfüred. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 76.20.5.
Figure 6. Group picture, Balatonfüred. LDM Ethnography Collection 76.20.5.

7. ábra. Szüretelők. Balatonfüred, 1920. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 93.36.1.1.
Figure 7. Vintagers. Balatonfüred, 1920. LDM, Ethnography Collection 93.36.1.1.

8. ábra. Szüreti ebéd. Balatonfüred, 1920. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 93.36.1.2.
 Figure 8. Lunch at vintage time. Balatonfüred, 1920. LDM, Ethnography Collection 93.36.1.2.

9. ábra. Morvay Péter levelezőlapja, amelyen adatgyűjtéséhez kéri a vidéki kollégák segítségét. LDM, Múzeumtörténeti Adattár 71/5215 (43/1938)
 Figure 9. Correspondence sheet from Péter Morvay, requesting help with data collection from his provincial colleagues. LDM, Museum History Database 71/5215 (43/1938)

10. ábra. Kisnemesi főkötő Balatonkeneséről. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 2001.59.1.
Figure 10. Bonnet of the lower nobility from Balatonkenese. LDM, Ethnography Collection 2001.59.1.

11. ábra. Mente az alsóörsi „felső kocsmából”. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 2001.7.1.
Figure 11. Pelisse from the „upper pub” in Alsóörs. LDM, Ethnography Collection 2001.7.1.

12. ábra. Rézveretes karikás ostor Tihanyból.
Készítette Pap János kondás 1942-ben.
LDM, Néprajzi Gyűjtemény 54.125.1.

Figure 12. Ornamental whip with brass mountings
from Tihany.

Made by János Pap, swineherd, in 1942.
LDM, Ethnography Collection 54.125.1.

13. ábra. A karikás ostor díszítménye.
(Grafika: Varga Judit)

Figure 13. Ornamentation on the whip.
(Graphics: Judit Varga)

14. ábra. Feliratos virágváza a kislódi keménycserépgyárból, 1920-as évek vége.
LDM, Néprajzi Gyűjtemény 99.10.1.
Figure 14. Inscribed flower vase from the earthenware works in Kislőd, late 1920s.
LDM, Ethnography Collection 99.10.1.

15. ábra. Emléktárgy, 1970-es évek. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 2003.15.10.
Figure 15. Relic, 1970s. LDM, Ethnography Collection 2003.15.10.

16. ábra. Emléktárgy, 1970-es évek. LDM, néprajzi Gyűjtemény 2003.15. 3.
Figure 16. Relic, 1970s. LDM, Ethnography Collection 2003.15.3.

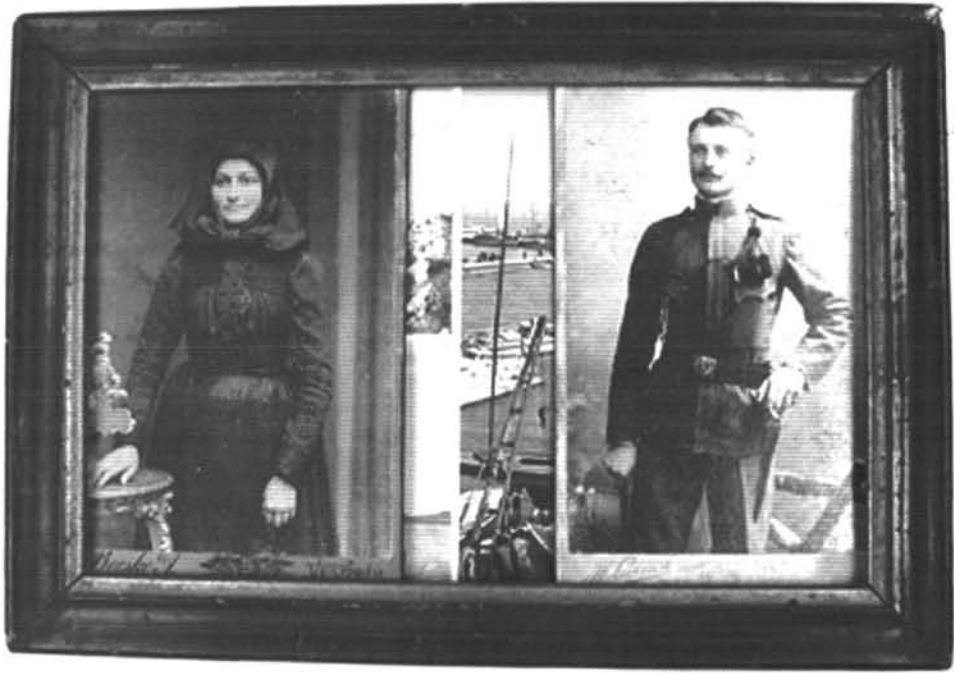
17. ábra. Emléktárgy, 1970-es évek. LDM, néprajzi Gyűjtemény 2003.15.4.
Figure 17. Relic, 1970s. LDM, Ethnography Collection 2003.15.4.

18. ábra. Emléktárgy, 1970-es évek. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 2003.15.5.
Figure 18. Relic, 1970s. LDM, Ethnography Collection 2003.15.5.

19. ábra. Képeslapokból varrt doboz. Balatonfüred, 1950-es évek. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 89.12.1.
Figure 19. A box made of picture postcards sewn together. Balatonfüred, 1950s.
LDM, Ethnography Collection 89.12.1.

20. ábra. Családi kép Gyulafirátótról. LDM, Néprajzi Gyűjtemény 93.43.10–11.
Figure 20. Family picture from Gyulafirátót. LDM, Ethnography Collection 93.43.10–11.

